Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

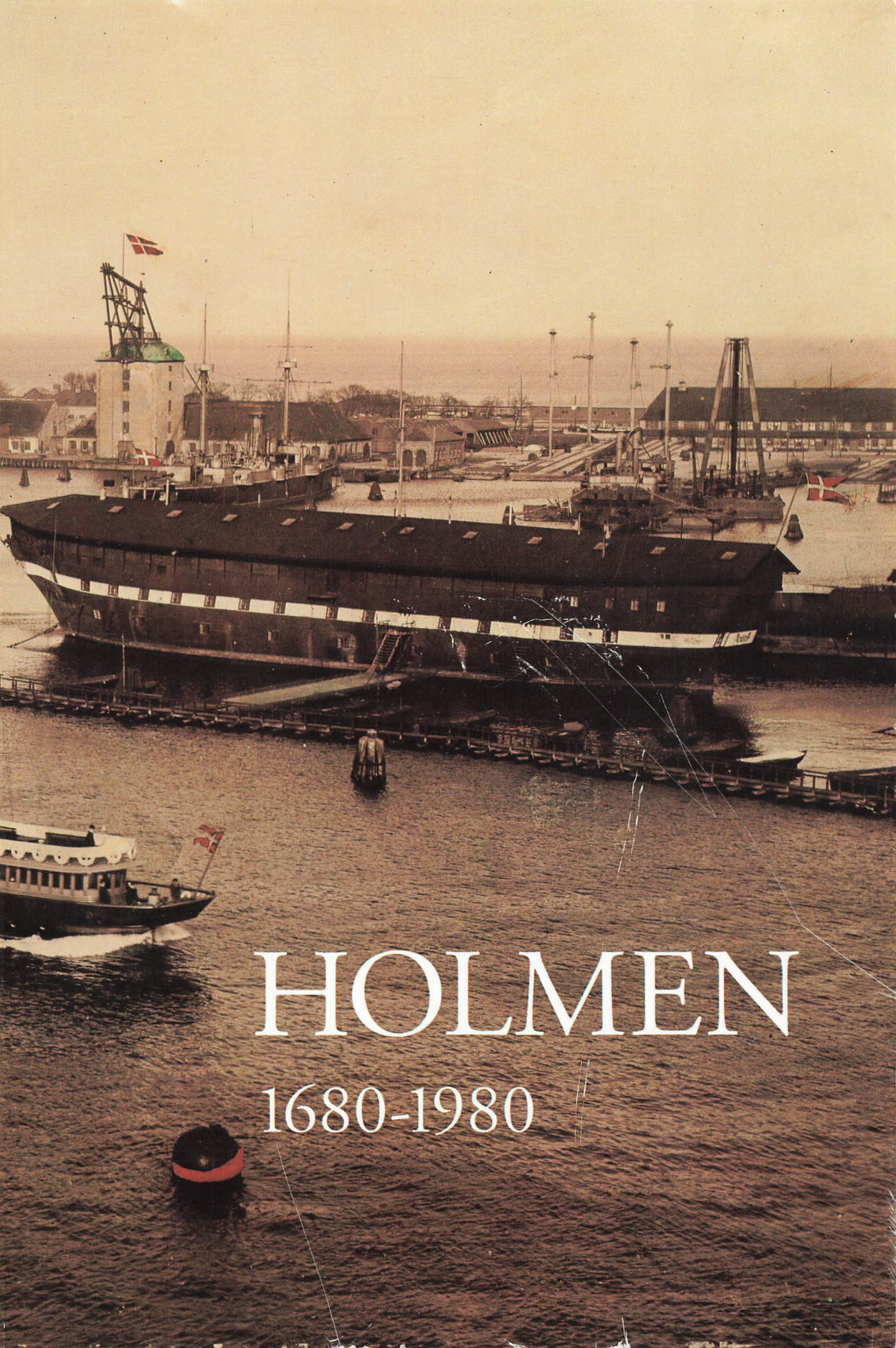

HOLMEN

1680-1980

omslag s. 2

Omslaget viser den nordlige del af Flådens leje på Holmen år 1903, fotograferet fra »Blå Pakhus«, til tidskriftet »FØR OG NU«.

HOLMEN
1680-1980

HOLMEN

1680-1980

Samlet, fortalt og illusteret
af
arkitekt m.a.a.
Erik Dahl

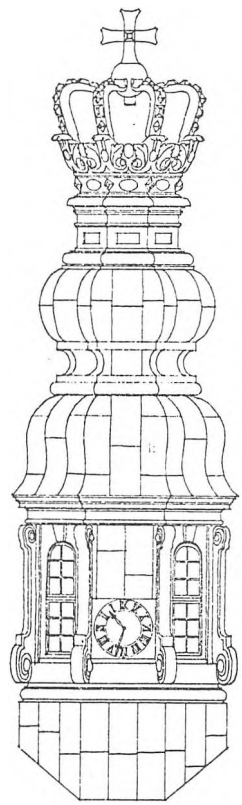

KØBENHAVNS TEKNISKE SKOLE
GRAFISK AFDELING
1994

Forord

Forfatteren af denne bog oplevede ikke at se det endelige resultat af sit store arbejde.

Min far, arkitekt Erik Dahl, døde inden manuskriptet var renskrevet. Det blev derfor min opgave at færdiggøre dette arbejde.

Min far, blev ansat på Holmen i 1940 og han arbejdede der til han døde i 1980, få måneder før han skulle være pensioneret.

De første år var min far knyttet til Søværnets Bygningsvæsens tegnestue, men i 1945 fik han overdraget tilsynet med bygningerne på Holmen, og dette arbejde varetog han til sin død.

Min fars kærlighed til og historiske interesse for de gamle huse var stor. Han holdt meget af de daglige runder ude på Holmen, hvor han fik sig en snak med håndværkerne og de ansatte, i de forskellige bygninger.

De senere år var det ham en særlig stor glæde at vise gæster rundt og fortælle dem om Holmens historie.

Det var naturligt, at han fik lyst til at skrive de mange ting ned, han vidste om Holmen. Denne bog, blev resultatet heraf.

Jeg håber min far ville have båret over med de eventuelle fejl, der kan være opstået, da jeg renskrev manuskriptet.

Jeg har fuldført dette arbejde som en tak til min far for alt det, han har betydet for mig.

På min fars vegne vil jeg tilegne denne bog til min mor, Ida Dahl.

Til slut vil jeg gerne takke alle de mennesker, der har hjulpet min far og mig i arbejdet med bogen.

Lone Munkgaard

Indledning

Holmen 1680-1980

Den 7. juni 1680 sejlede de Admiralitetes Herrer med Rigens Admiral Henrik Bielke og Generaladmiralløjtnant Niels Juel i Spidsen ud for at undersøge flaadens gamle Leje og efterse »om nogen bekvemmere Plads kunde udfindes for Skibene, saa de ikke skulle ligge i saadant Antal paa hinanden for at forkomme Ulempe«.

Man valgte »Dybet paa Pladsen ved Toldboden«, som fremtidigt flaadeleje.

Således skriver Christian Elling i »Holmens Bygningshistorie«.

Hvis begivenheden i 1680 kaldes en »Grundstensnedlæggelse«, fylder det vi kalder Holmen 300 år i 1980, og det er anledningen til nærværende skrift.

I Søværnets Bygningsvæsens arkiv findes en del gamle kort over området, der viser udviklingen. Da nogle af disse kort ikke tidligere har været publiceret, er de her sammen med andet kortmateriale anvendt til en oversigt over Holmens tilblivelse.

Ved at sammenligne de gamle kort indbyrdes, såvel som med en moderne opmåling, er der flere unøjagtigheder af topografisk art, ligesom der på flere af dem er vist udvidelser, som aldrig blev udført.

For at nå frem til det historisk rigtige, er der derfor ved optegningen af nærværende kortskitser, foretaget en korektion af materialet, idet der samtidig, er anvendt en nutidig opmåling som grundlag.

Frederiksholm og Arsenaløen mod vest år 1860, tegnet af E. Dahl.

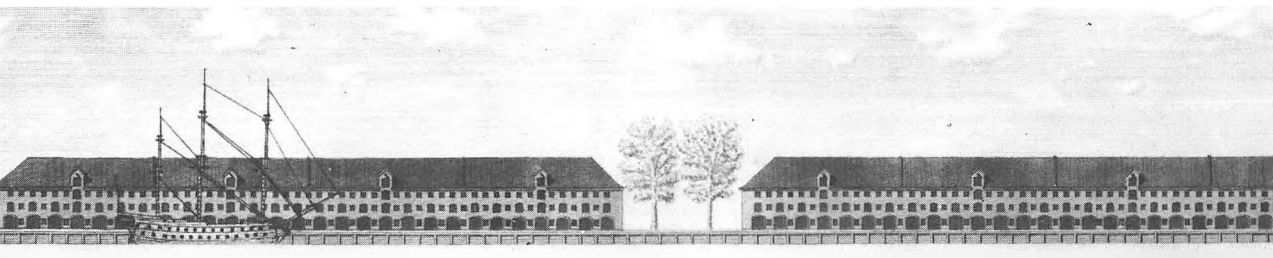

1680-1800

Begivenheden for 300 år siden som fik en så skelsættende betydning for den danske orlogsflådes værft, har været igangsat af tidligere overvejelser og en tiltagende nødvendighed. Således ses f.eks. på Peder Hansen Resens kort fra 1674 ikke alene stedet for flådens fremtidige placering i »Hæken« eller »Hukken« (Krogen), men også de forsvarsværker, som skulle komme til at forbinde dette sted med Christianshavns vold.

Men med hensyn til nødvendigheden, har det været både det strategiske, d.v.s. truslen udefra, såvel som de upraktiske forhold flådens skibe og dens værft led under på Bremerholm.

Bremerholm havde været værft for orlogsflåden fra midten af 1500 tallet.

Chr. den IV indforskrev skibstømrere fra Bremen.

Indtil 1563 havde de bremiske købmænd deres pakhuse og boder på Bremerholmen, deraf navnet. I 1739 blev en bygning her nedrevet og man fandt en sten prydet med det bremiske våben, 3 tønder og 2 nøgler over kors.

Bremerholmen har sin egen historie, som ikke skal behandles her, men blot nævnes, da det var herfra orlogsflåden blev flyttet til, »Hukken« og den »Nye Holm«.

Området, som idag kaldes Gammelholm, er beliggende mellem Børskanalen, Holmens Kanal, Kongens Nytorv, Nyhavn og Havnegade.

På kortskitsen over København i 1680 er vist hvordan byen må have set ud, da den udvikling begyndte, som der i det følgende skal gøres rede for.

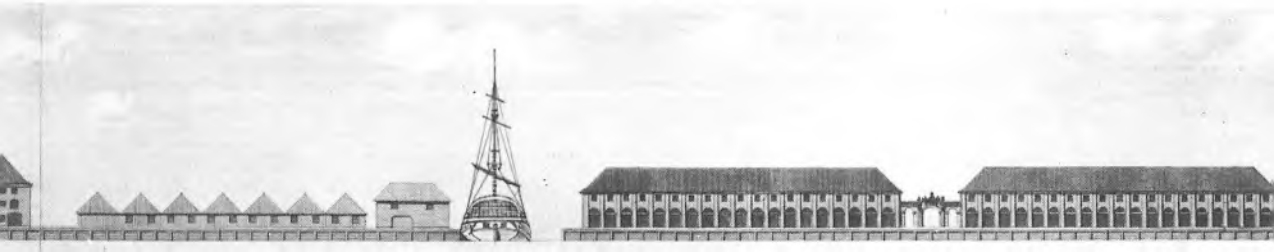

Kortskitse over København år 1680, tegnet af E. Dahl.

Mellem København og Amager, en strækning på ca. 1,5 km, lå Slotsholmen og Bremerholmen. Men herfra og nordefter var der helt frit udsyn over Øresund.

På kortet er angivet vanddybderne udfor byens kystlinie. Refshalegrunden, der strækker sig fra Amager mod nord, kom til syne ved lavvande. Mellem »Refshalen« og den sjællandske kyst, ses en dyb rende, der varierede i bredden, med det smalleste sted udfor den nuværende toldbod. Man kunne næsten kalde stedet et sejlløb til en naturhavn. Chr. den IV lagde da også allerede i 1624 to blokskibe på dette sted til bevogtning af indsejlingen.

Omtrent udfor anlagdes i 1629 »Sct. Annæ Skanse«. Umiddelbart efter påbegyndtes anlægget af et voldterræn fra skansen i en bue ned mod Nørreport.

Byen blev hermed udvidet fra Gothersgade og nordefter til omkring det dobbelte areal, kaldet Ny-København. Selvom det middelalderlige København rummede ca. 60.000 sjæle, var det ikke den menige borger der fik størst fornøjelse af byudvidelsen.

Kongen anlage sit Rosenborgslot med »Kongens Have«, Sophie Amalie sit Amalienborg med »Dronningens Have«, adelen fik sin part og militæret en mønstringsplads. Vel var Nyboder til almindelig beboelse, men dog forbeholdt søetaten.

I forbindelse med sløjfning af de ældste volde (Gothersgade-Holmens Kanal) opstod Kongens Nytorv. I 1670 blev torvet brolagt og i 1681 flyttedes en hovedvagt fra midten af torvet til den nuværende Hovedgade. Derved blev der plads til rytterstatuen af Chr. den V der blev opstillet i 1688.

Charlottenborg blev påbegyndt 1672, men var først færdig i 1680.

Niels Juel havde endnu ikke bygget sit hus på hjørnet af Kongens Nytorv og Norgesgade (Bredgade) det kom først i 1683.

Hvor det nuværende Kongelige teater ligger, lå Giethuset (gyde = støbe) som tilhørte Bremerholmen. Giethusets nabo tjærehuset måtte vige pladsen til fordel for det første Kgl. teater i 1748.

I 1617 blev Christianshavn anlagt. Det skulle hindre fjendligt angreb fra Amager. Christianshavn skulle både være fæstning og by. Som så mange byplaner nåede Christianshavn dog aldrig helt at leve op til intentionerne.

Den første bro mellem København og Christianshavn blev bygget i 1618. Navnet Knippelsbro kom senere til, og skulle stamme fra borgeren Hans Knip, der i 1641 fik rettighederne til at betjene broen. Først i 1816 blev broen fornyet.

Broen var dog en hindring for trafikken mellem værftet på Bremerholmen og udrustningshavnen på Slotsholmen. Denne havn blev iøvrigt sløjfet i 1866 og arealet udlagt til Det Kgl. Biblioteks have.

Ved opfyldning var kysten udfor København skudt frem. På samme måde med Slotsholmen og Bremerholmen. Med tiden blev havnearealerne derfor mudrede.

Orlogsfartøjer lå blandet med koffardiskibe under trange forhold.

Yderligere kom brandfaren til og endelig kunne det tage flere dage at varpe et skib ud, d.v.s., man anbragte skibets anker med jolle, så langt væk som kæden rakte og efter at have droppet ankeret, blev skibet forhalet hen til ankeret, hvorefter aktionen blev gentaget.

Ønsket om mere kajplads ses også deri, at man i 1771 indviede Nyhavn, der er en kunstig kanal.

Foruden udlægningen af orlogsflåden til »Hukken« fik man udvidet kajanlæggene og inden for et beskyttet område, der hvor i dag Toldbodgade og Esplanaden ligger, var der endog planer om at grave kanaler, hvilket dog aldrig blev til noget.

Frederik den III fortsatte sin faders arbejde med en

udbygning og sikring af Østervold. »Sct. Annæ Skanse« blev ombygget til Kastellet og arealet mellem Stormgade, Vestervold og Frederiksholms Kanal blev fyldt op (Frederiksholmskvarteret).

Det nyeste på kortet over København 1680 er flådelejet »Hukken« resultatet af admiralitetets sejltur den 7. juni.

»Hukken« kom til at bestå af et trapezformet indelukke ca. 320 × 400 m orienteret nord-syd og forbundet med toldboden ved »Bommens Bro«..

Indramningens tre sider, nord, øst og syd, skulle dannes af gangbroer, der dels var faste og dels flydende. Herfra kunne man føre opsyn med skibene og, ikke mindst, opdage evt. brand i tide. Den fjerde og vestlige side skulle bestå af flydende mastetrær mellem pæle. Denne side blev kaldt »Galleriet«, og blev brugt ved ud- og indbugsering af skibene.

Arbejdet med pæleramningen blev straks påbegyndt og meget snart kunne man lægge 7-8 linieskibe herud til aflastning af det gamle flådeleje.

I de følgende år blev »Hukken« bygget færdig under ledelse af generalkvartermester Hoffman.

Til beskyttelse af »Hukken«, som altså lå frit ude i det åbne vand, havde man mod nordøst et gammelt orlogsskib, som fundament for »Neptuni Bastion«. I det sydøstlige hjørne blev indelukket fæstnet til en stenkiste, og i det sydvestlige hjørne blev skibet »Archa Noah« fikspunkt.

Efter denne beskrivelse af København i 1680 skulle det fremgå, at en sikring mod søen måtte være en konsekvens af de store udvidelser på landsiden, såvel som etablering af »Hukken«.

Man begyndte også allerede i 1685 opfyldning til »Ny-værk«. Dette imponerende voldanlæg, der går fra Christianshavn vold i en halvcirkel ud til »Hukken«. Ved en geometrisk konstruktion af anlægget ses, at cir-

kelslaget går fra Ulriks bastion på Christianshavn til Kastellets nordligste bastion og med centrum ved hjørnet af Amaliegade og Sankt Annæ Plads.

Ved at forlænge pilhøjden bagud træffes Vor Frue kirke. Kirkens spir har været det mest markante i hele byen.

Tør man mon drage den slutning, at dette spir har været anvendt i forbindelse med afsætningen af voldområdet ude på Refshalegrunden.

Selv om »Ny-værk« ikke var i helt forsvarsmæssig stand ved den Store Nordiske Krigs begyndelse i 1700, var de første krudttårne opført. Et i Wilhelms bastion 1688 og et i Carls bastion i 1690. Som fremskudt stilling i »Ny-værk« ligger »Enveloppen«, som fortsat i »Estakaderne«, et pæleværk, der gik nord om »Hukken«.

I 1690 blev der lagt en bomspærring tværs over indsejlingen fra Kalleboderne.

Forsvarsmæssig af ringe værdi, vel svarende til den lille mulighed, der har været for et fjendtligt angreb på dette sted. Det vidner dog om bestræbelserne for endelig at lukke forsvarsringen om København.

Den 8. april 1690 approberede Chr. V et projekt til opfyldning af det sumpede areal øst for »Hukken«. Det blev begyndelsen til Nyholm.

I løbet af 1691 tager øen form. Vandet var meget grundt og man havde rigeligt fyld fra opmudringen af byens kanaler og havneløb.

Holmens chef Henrik Span ledede arbejdet med stor energi og han anmodede om tilladelse til at anlægge nogle »Bankestokke« (Beddinger). De blev ret hurtigt anlagt. Et værft stillede dengang ikke store krav til materielle anlæg.

At arbejdet havde kongens bevågenhed, fremgår af et notat han har gjort den 10. januar 1691: »Det nye Hollem at continuere ferdig at giøre«.

Den 6. oktober 1692 løb orlogsskibet »Dannebrog« af stablen, som det første skib bygget på Nyholm.

Nyholm og Hukken blev dog kun en halv løsning. En hurtig udrustning af flåden var umulig, når proviantgård med tøjhus, Bremerholm og Nyholm lå så spredt og endda var forbundet med et havneløb, som stadig mudrede til. Når et skib skulle indtage ballast og skyts måtte det varpes helt ud til Kastelspynten, hvortil pramme bragte godset ud.

Det første måtte være en effektiv opmudring af havnen, men samtidig at udvide Nyholm, for efterhånden at gøre den til en egentlig flådehavn og skibsværft.

I 1721 opførtes den første større magasinbygning på Nyholm, kaldet Judichærs plankehus, efter admiral Olaus Judichær, der på det tidspunkt var chef.

Bygningen lå på samme sted, som den nuværende spanteloftsbygning, men i samme afstand, som »Gl. østre takkelage«-bygning fra kanalen. En forlængelse af denne bygning og opførelsen af »Gl. vester takkelage«, der danner en vinkel med den første, var færdig i 1729. Disse er de ældste bygninger på Holmen.

Med deres placering langs Nyholms sider danner de en stor skibsbygningsplads.

Samme år opførtes den første planbygning med afløbspavillon.

Til beskyttelse mod isgang, men også for at kunne brode (tjære) skibene i bunden, anlagdes øen »Elefanten« i 1729, navngivet efter et forfaldet orlogsskib, der blev benyttet som fundament.

Øen blev lagt vinkelret på Nyholms vestside og ved nordligste hjørne. På den nye brodbænk opstilledes den første mastekran, den blev først kasseret i 1745.

På kortet fra 1730 ses en lille ensom ø. Det er Motzmans plads.

Kaptain George Motzman og hans broder fik i 1695 kgl. bevilling til, ved opfyldning at danne en værfts- og kølhalingsplads. Af økonomiske grunde måtte de dog overdrage øen til krigshospital i 1714, og atter i 1723

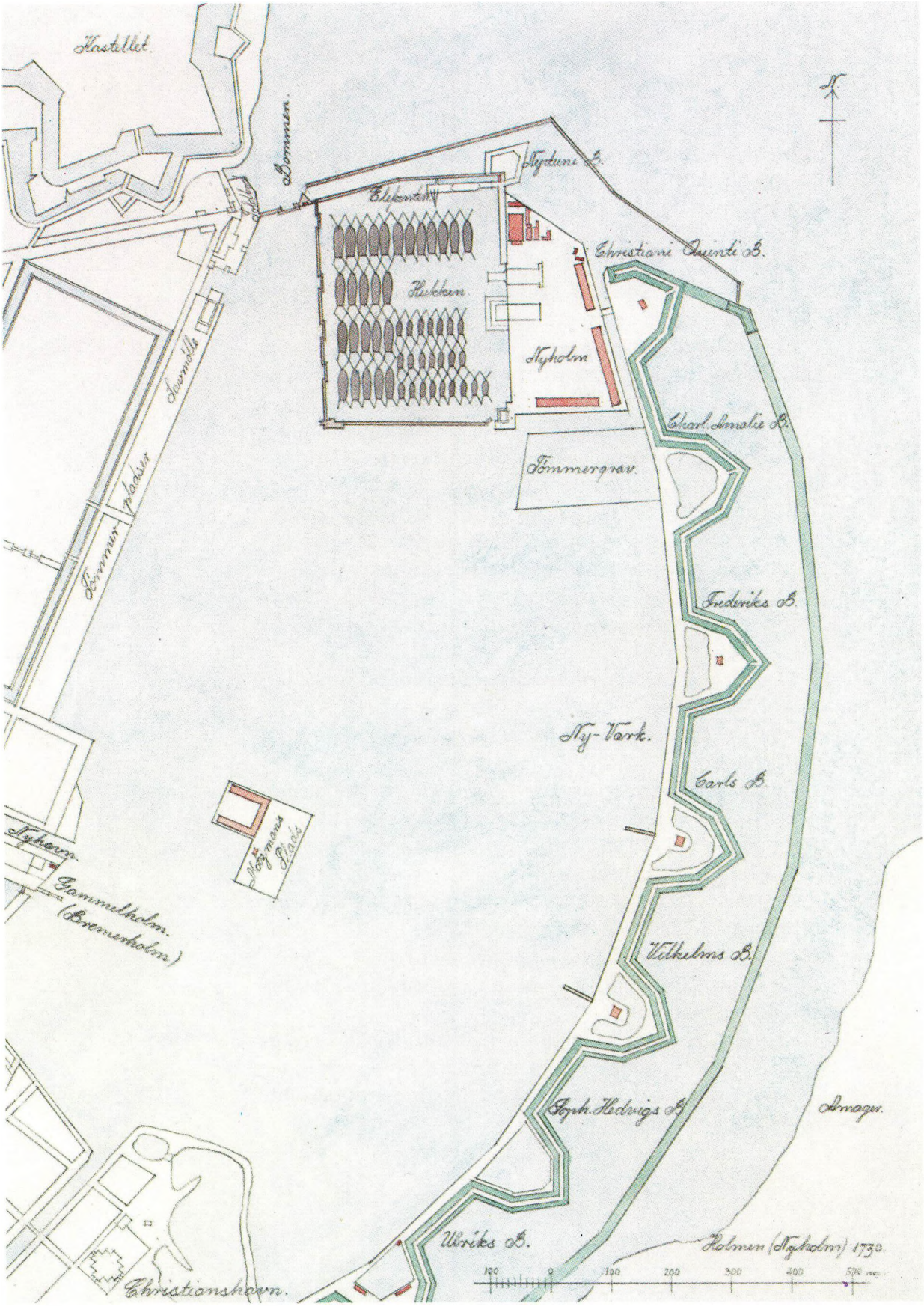

Kortskitse, Holmen (Nyholm) år 1730, tegnet af E. Dahl.

blev øen overtaget af Søetaten. I 1730-32 opførtes et rapperthus i 3 fløje.

Kanonrapperterne (Kanonens bærende del) havde ligget på Nyholm, hvor de var i vejen. Hvor uanselig Motzmans plads med dets bygning end var, blev det dog begyndelsen til et større anlæg, Søetatens eget arsenal.

I 1737 tiltrådte Frederik Danneskiold-Samsøe stillingen, som marineminister for Søetaten, medens admiral Fr. von Suhm blev chef for Holmen.

Der blev nok at se til for dem. Havnen var mudret til og Nyholm i stort forfald. Endvidere var der opstået pladsmangel, fordi flere og flere værksteder var flyttet hertil fra Gammelholm.

Endelig måtte Nyholms befæstning mod nord forbedres. Dette fandt sted fra 1738 til 1744, hvor Chr. den VI kunne tillægge den nye udvidelse og bastion navnet »Christianus Sixtus«.

I 1736 opførtes en smedie nord for planbygningen. Den stod til 1922.

Søartilleriets kanoner, der lå sammen med hærens i det gamle tøjhus, ønskede Danneskiold flyttet til Motzmans plads, hvor der skulle oprettes et samlet arsenal for Søetaten. Suhm foreslog at forlænge øen mod nord, men også at opfylde en ny plads øst for Motzmans plads, den senere Arsenalø.

Disse projekter blev godkendt af Chr. den VI i 1739.

Øerne, der senere blev forbundet med en bro fik navnet Christiansholmene, indtil den østlige fik navnet Arsenaløen.

I 1740 fremkom Danneskiold med en helhedsplan. Heri forbindes Nyholm og Arsenaløen med tre øer i række og lagt parallelt med byens havnefront. Nordligst den lille stenkiste (til ballast) derefter Ankerøen og Langøen.

Ved opførelse af masteskure og magasinbygninger på Langøen og et søtøjshus på Arsenaløen kunne man hur-

tigt ekvipere skibene. Samtidig skulle Hukken forlænges og skibene lægges vinkelret på broerne. Den store plan gik dog endnu videre. Det blev foreslået at opfylde til og bygge, en matrosby mellem de to nye øer og Ny-værk, dels skulle en sådan by afløse Nyboder, der med sin overbefolkning og slette stand nærmede sig slum, men også fordi man ville få: »Folkene nær deres Arbejde og deres Gryde«.

Byen var projekteret med torv, sygehus og kirke. I øvrigt skulle folkene bo indbyrdes isolerede, hvorved mange disputer blev undgået. Denne matrosby blev dog aldrig til noget. Til trods herfor blev helhedsplanen, der blev godkendt den 6. maj 1740, afgørende for Holmens fremtidige udseende.

Man begyndte i 1743 at forlænge Hukken sydover. På Christiansholm (tidligere Motzmans plads) blev overført en vagtbygning hvorfra man havde et godt overblik over flåden.

Inden bygningerne, som blev opført i denne periode, omtales, skal vi tilbage til Københavns brand i 1728.

Der var ødelagt så store dele af byen, at man måtte ty til udenlandsk arbejdskraft. Blandt de mange »Gæstearbejdere« der kom hertil, var en ung hollandsk murersvend ved navn Philip de Lange.

I sommeren 1729 indlogerede han sig i gæstgivergården »Kræmmerkompagniet« ved Gammel Strand.

Han kunne ikke ane, at han senere på samme sted, skulle komme til at opføre den bygning, som i dag huser »Cafe Royal«, eller bedre kendt som »Laurits Betjent«. Philip de Lange, der menes at være født 1704, gjorde sig hurtigt gældende både som murermester og arkitekt for byens storkøbmænd. Men også for Søetaten, hvor han, mere end nogen anden, kom til at præge byggeriet på Holmen.

Et af de første arbejder blev arsenalet. Det var tænkt

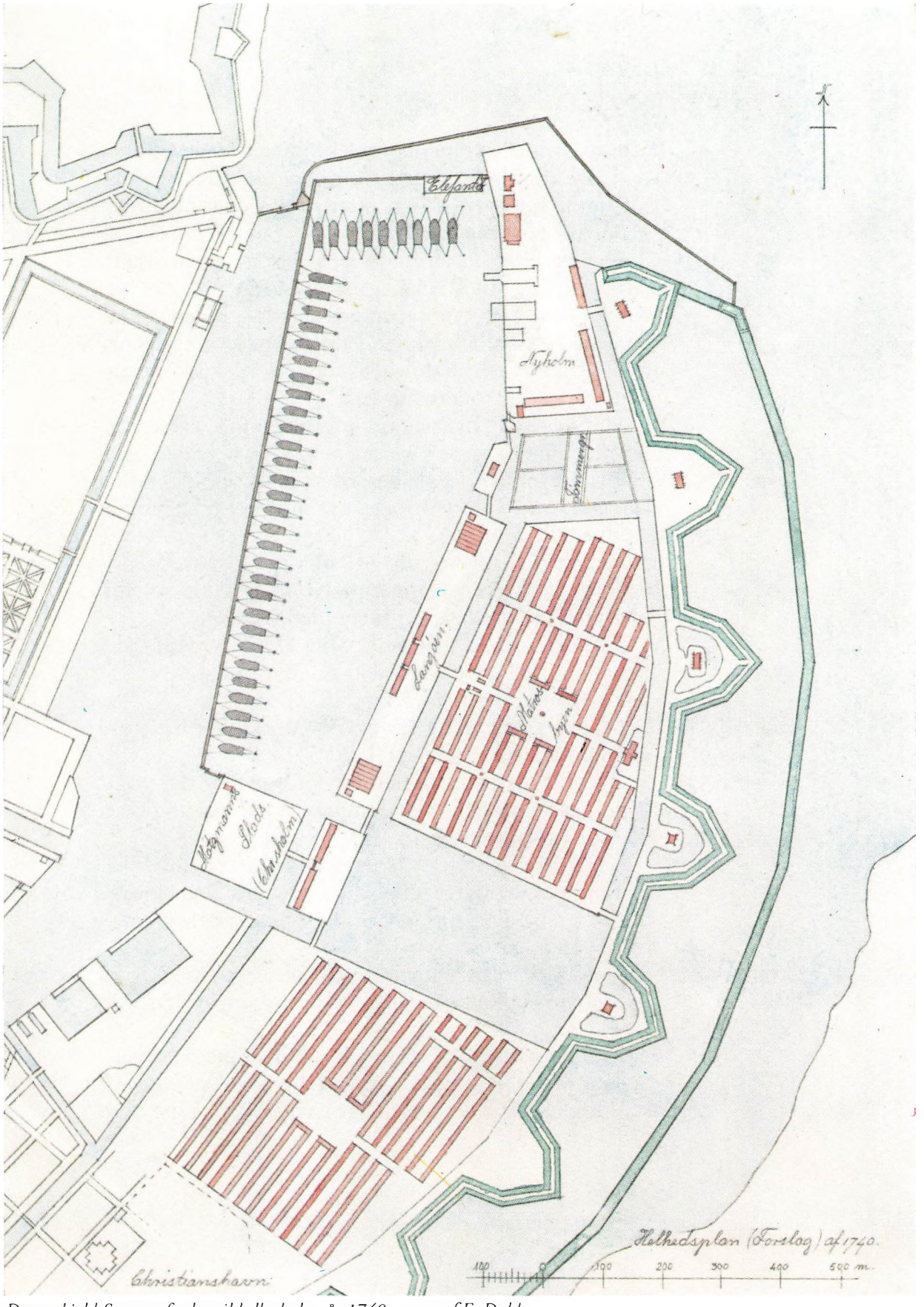

Danneskjold-Samsøes forslag til helhedsplan år 1740, tegnet af E. Dahl.

opført, som et trefløjet kompleks, men det blev i første omgang kun til de to lange fløje langs kanalen. Fundamenterne blev sat i 1741, men så kneb det med både penge og materialer.

Det skyldtes ikke mindst opførelsen af Christiansborg slot (brændt 1794), og selv om det var under pietismen med streng moral og stærkt mådehold, anfægtede det ikke Chr. den VI når det drejede sig om hans nye bolig. Man måtte derfor henvende sig til storkøbmanden kgl. agent Anders Bioren.

Han leverede matrialerne mod betaling: Efter Cassens Lejlighed. Først i sommeren 1745 var de to arsenalbygninger færdige. I alle underetagers åbninger mod kanalen var porte, hvorimod der mod øst ikke fandtes vinduer eller porte.

Efter helhedsplanen af 1740 blev stenkisten (Ballastøen) og Ankerøen planmæssigt indpælet og opfyldt. Derimod gik det langsommere med Langøen.

I 1746 var kun den sydlige del blevet opfyldt, således at man kunne opføre de første masteskure.

På Nyholm kom hovedvagten, 1745.

Mester Lange har givet overslag, men om han også står som arkitekt ved man ikke.

Bygningens plan var almindelig for den tids vagtbygninger, men dens ejendommelige tårne er en perle i dansk barokarkitektur.

En anden nybygning, som er angivet på helhedsplanen, er spanteloftet. Her skulle fremstilles skabeloner i fuld størrelse af spanterne, til brug for skibstømrerne i planbygningen.

Judichærs plankehus fra 1720 blev revet ned og på samme sted opførtes den nuværende spanteloftbygning i 1742-43.

Den kom dog til at ligge helt ud til »Nyværkskanal«.

Tømmeret kom fra det kgl. ridehus ved Københavns slot. Endelig skal det nævnes de to nye krudttårne, som

blev opført i henholdsvis Frederiks og Charlotte Amalie bastioner. De blev tegnet af Oberst Øtker, men opført med Lange som muremester, i 1745.

Da Fr. den V blev konge i 1746, fik Danneskiold sin afsked. Selv om hans helhedsplan ikke helt var blevet til virkelighed, kunne den ikke ændres, da den var vedtaget ved lov.

Dog blev matrosbyen bag Langøen ganske stille opgivet.

Danneskiolds udmærkede medarbejder Suhm, der stadig var Holmens chef, skulle nu fortsætte med at realisere planen til en flådebase.

Langeøen, den senere Frederiksholm, blev den centrale i rækken af øer.

Syd for de tidligere omtalte søndre masteskure blev opført et morsehus. Dette blev i 1829 afløst af det nuværende, og det er vel det smukkeste hus på Holmen.

M.h.t. den tre-delte takkelagebygning, som vist på helhedsplanen af 1740, kunne den ikke straks opføres p.g.a. den opfyldte grunds ringe bæreevne.

Først i 1751 begyndte man projekteringen.

På Suhms forslag blev det ændret til to adskilte fløje forbundet med en mellembygning på samme måde, som ved arsenalet. Takkelagebygningen skulle være i to etager. Den nederste til svært gods og den øverste til takkelagen.

Hver bygning skulle deles i tre dele adskilt med brandmure. Husenes demensioner var naturligvis bestemt af godsets omfang. Da fundamentet til det ene takkelagehus var færdigt i 1754, var det derfor pinligt, da man opdagede, at arkitekten, Philip de Lange, havde taget fejl ved at bruge de indvendige mål, som udvendige. Lange måtte straks rette fejlen, men så standsedes det fortsatte byggearbejde af økonomiske grunde i 12 år!

Efter mange og lange diskusioner om masterne helst

skulle blive stående i skibene, når disse var afriggede, eller om masterne skulle være under »Skur, Tag eller Dæk« endte det med, at kongen i 1753 approberede det sidste. Derfor blev nordre masteskure opført på Langøen. Isætning og udtagning af masterne var blevet lettet, idet mastekranen på Nyholm var blevet opført, og sejlløbene uddybet, dertil kom at mastekranen på Christiansholm var planlagt.

På Nyholm var mastekranen opført, og klar til brug i slutningen af 1749.

Det havde oprindeligt været tænkt at forny den gamle kran på »Elefantens« brodværk, som en tiltaklet skibs mast. Suhm foreslog at opføre en kran ved spantehuset på Nyholm, men også en helt ny type, en selvbærende trækonstruktion ommuret med en skalmur til beskyttelse af den del af kranen, som ikke nødvendigvis måtte være fri.

Tegningen var udført af Philip de Lange, men den stærkt bundne opgave har krævet en afgørende medvirken af fabrikmestre og andre, som var fortrolige med skibsbygningsteknik, en teknik der havde mange års tradition bag sig. Lange var ikke tilfreds med sit første forslag og uopfordret indsender han derfor et nyt til konstruktionskommissionen, der omgående sender det retur. Sammen med det overslag, altså over det første projekt, han indsender i 1748, har han den frækhed at fremkomme med et tredie projekt.

I dette fører han murværket helt op over »Tappen« og yderligere foreslås kranens hovedbom ført vandret ud fra kranen og overdækket. Alt for at beskytte træværket. Forslaget blev afvist, Lange giver dog ikke op. I 1749 indgiver han et klageskrift, der resulterede i, at han må give møde i kommissionen suppleret med hofbygmestrene Thurah og Eigtvedt. Han fremholder, at vejret hurtigt vil nedbryde det fritstående tømmer.

Forfatteren til nærværende publikation, der har haft

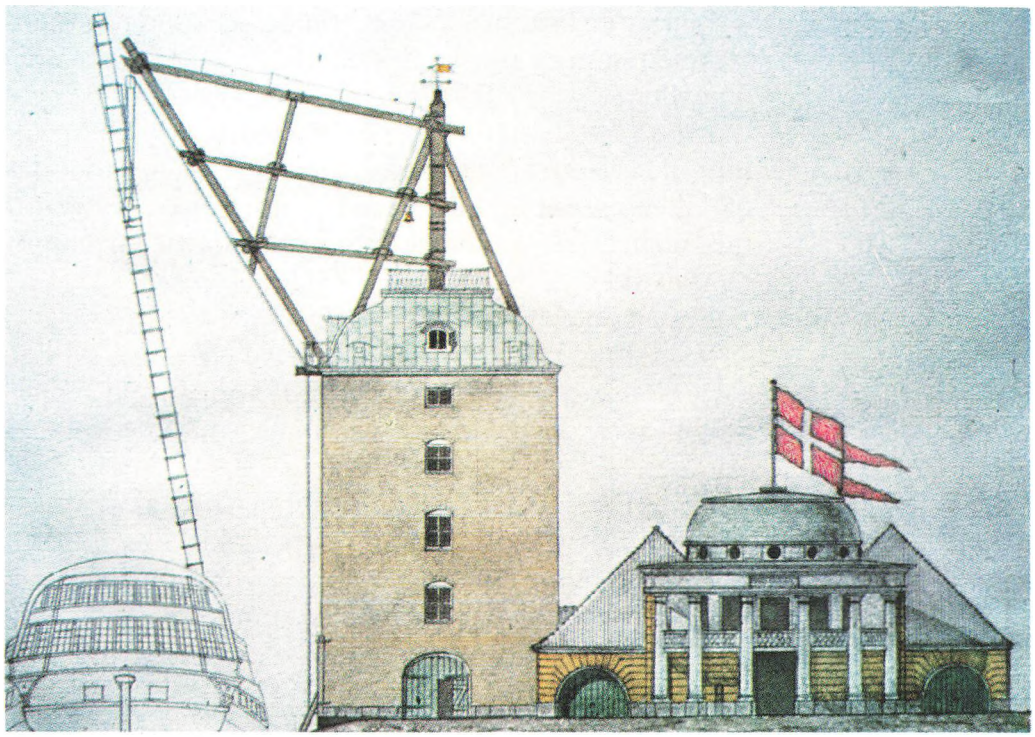

Mastekranen og Jardins pavillon.

tilsynet med kranen i 35 år, må her give Lange ret. Anderledes med kommissionen.

Enden på historien blev, at hofbygmestrene end ikke ville være i stue med Lange og skriver til kollegiet bl.a., at »slige ildesindede Gemytter, der under Maske af patriotisk Iver lægger Hjernen i Blød for at udstudere Ting, hvorved den almindelige Rolighed kan forstyrres, blev saaledes een Gang afviste med deres dumdristige Angivelser, at de kunde kedes ved at melere sig udi dem uvedkommende Ting«.

Det blev altså ved det første forslag, dog berøvet den facadebehandling i barok, som de kgl. hofbygmestre fik pillet af under henvisning til, at der var tale om en »Mochine«. Altså denne »Gæstearbejder« og murermester skulle ikke spille arkitekt. Derfor står kranen i dag uden andre »Zirater« end Fr. den V's navne-træk.

Iøvrigt er tømmeret i den frie del af kranen bundet sammen, som en grønlandsk hundeslæde, for at øge smidigheden.

I 1748 blev batteriet »Sixtus« forbedret, og til bestrygning af farvandet mellem Kastellet og Refshalen blev der på »Elefantens« udvendige side, opstillet et brystværn med en halv snes kanoner. Brystværnet havde form, som en skibsside.

Endelig blev Quinti Lynette anlagt i 1751.

Spantehuset (Planbygningen) havde, ved den sydlige gavl, en udsigtspavillon til brug for kongen ved stabelafløbninger. Begge disse bygninger, måtte fornyes i 1763.

Phillip de Lange leverede tegningerne til begge bygningerne, men pavillonen var kollegiet ikke tilfreds med.

I stedet antog man et projekt fra Nicolas-Henri Jardin. Herefter skulle Lange altså kun være arkitekt på spantehuset, men muremester for begge bygninger. I sit overslag kom han dog også med en pris på sit eget forslag, der var 750 rd. billigere end Jardins. Kollegiet fandt alligevel, at Jardins design »havde mere Anseende«. Når man sammenligner de to forslag, er Jardins kgl. loge også det smukkeste med den ovale pavillon elegant passet ind i spantehusets gavl mellem dobbelttagets valme.

Den østre side af mastekranen indgår som en del af planbygningen, man har altså sparet et stykke mur. Det leder tanken hen på den aurelianske mur i Rom, hvor man sparede ved at lade den lille Cestius pyramide indgå som en del af muren.

Jardins pavillon blev nedrevet i 1875 og planbygningen ødelagt i 1913-14 ved en ombygning, som forekommer ufattelig.

Hovedvagten fik i 1752 sit ur, urmager Peter Mathiesen fik overdraget arbejdet formedelst 320 rdl. Man havde ganske vist fået et tilbud på 270 rdl. fra en: »som udi 2 mil fra staden i en by kaldet Ballerup boende mand,

navnlig Ingvard Hansen«. »Det og ville have sine vanskeligheder formedelst han boede 2 mil ude fra staden at få ham herind, når urværket i en eller anden måde kunne behøve nogen tilsyn og rettelse i sin gang«. Det blev altså Peter Mathiesen, der udførte arbejdet.

På Christiansholm blev der i 1754 opført en mastekran. Den blev af samme type, som kranen på Nyholm og med samme arkitekt.

Da søetaten havde afhændet øen i 1866, blev Christiansholms mastekran nedrevet i 1875.

Broen fra Christiansholm til Arsenaløen var flankeret af et par columnæ rostratræ-søjler med skibsstævne, et gammelt romersk symbol. De ses tydeligt angivet på kortet fra 1766. Disse søjler var oprindelig opstillet i Storestræde (Holmens Kanal) i anledning af kronprins Frederiks (V) bryllup med den engelske prinsesse Louise i 1743.

Endelig skal nævnes, at der på Christiansholms sydlige side blev opført et chaloupskur i 1760.

Det rummede 18 barkasser og havde samme antal »Arkader« ud mod Trangraven. Helt op til vor tid fandtes nogle enkelte, stærkt forfaldne fag af dette chaloupskur.

I 1766 blev »Nyt Løb« etableret vest for »Elefanten« for at lette ind- og udsejlingen fra »Hukken«.

På kortet fra 1766 står, med henvisning til Langøen, »32.32. viser 2de Bygninger som skulle opføres til Flaadens Tachellage og Inventarium, hvor til Grunden er bleven lagt«.

Kortet angives at være fra årets begyndelse, medens byggeriet først blev genoptaget i august. Bygningerne er derfor kun punkteret på dette kort. Arkitekt Philip de Lange har ikke nået at se sit værk færdigt, idet han døde den 10. december 1766. Arbejdet blev overdraget murermester B. Schottmann, der afsluttede byggeriet i 1772.

I sidste halvdel af 1700 tallet udgjorde søetatens samlede område ca. en fjerdedel af hele København indenfor voldene. Dertil kom, at omtrent halvdelen af byens borgere ikke betalte skat, fordi de var knyttet til en statsinstitution.

I 1749 skænkede Fr. den V Amalienborg Have til byggeplads for Københavns borgere. Det blev til »Frederiksstaden« med Amalienborg i centrum. Et kvarter for adelen.

Parti fra Nyholm 1826, maleri af C.W. Eckersberg.

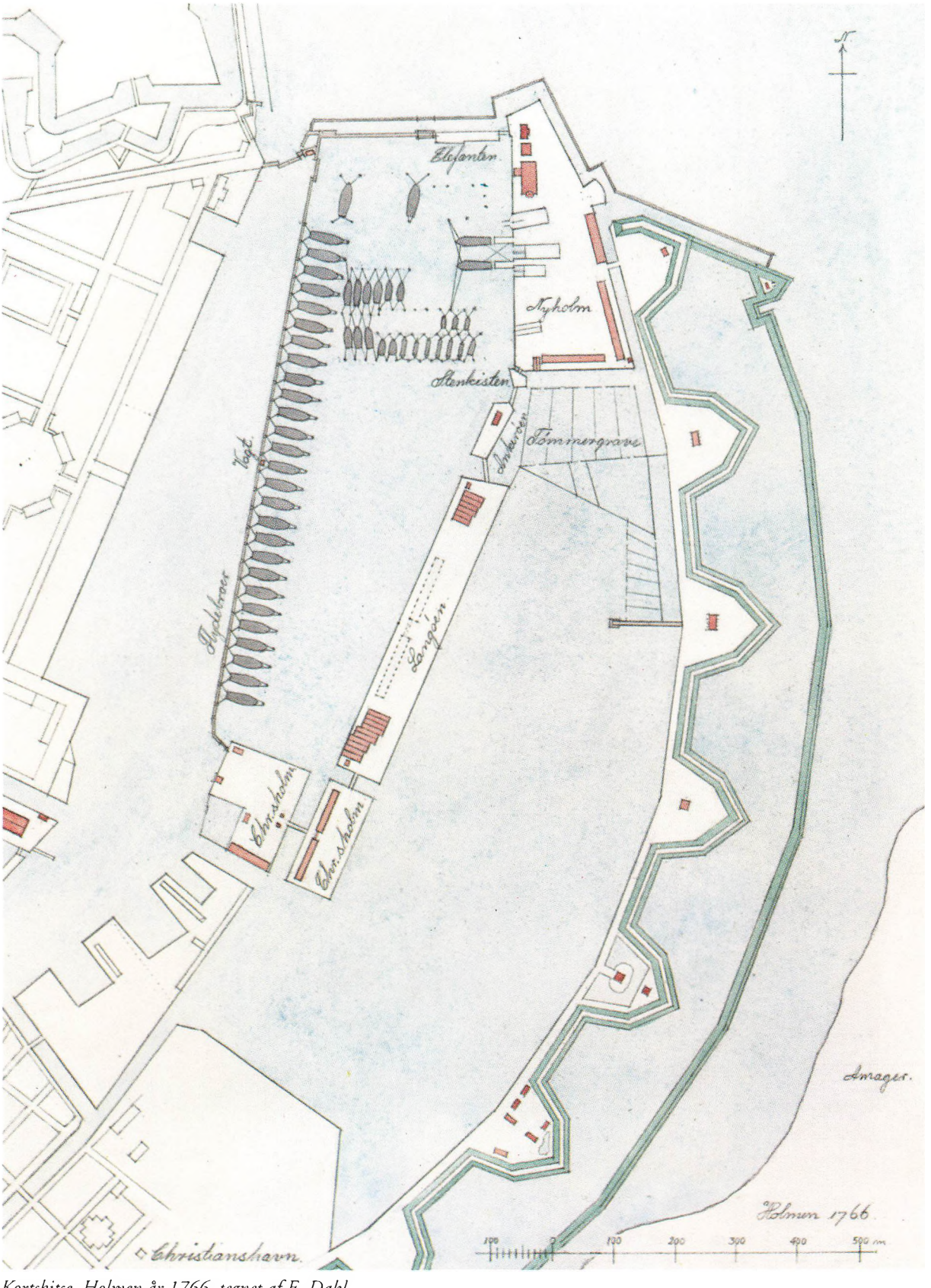

Kortskitse, Holmen år 1766, tegnet af E. Dahl.

»Kongeporten«, opført 1744, foto E. Dahl 1972.

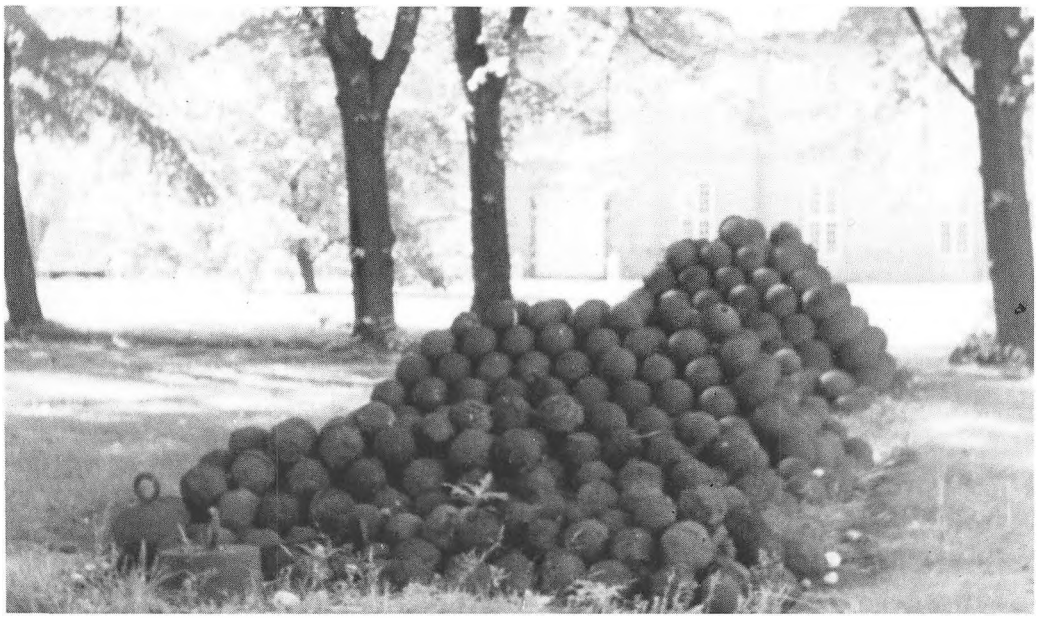

De to sidste»Kuglesenge« foto E. Dahl 1969.

1800-1900

Kortet over Holmen i 1806 viser nye landvindinger.

Nyholms udvidelse mod syd fandt sted i første halvdel af 1780'erne nødvendiggjort af Søetatens rømning af tømmerpladserne syd for toldboden. De store handelsselskaber havde i 1775 gjort krav på pladsen.

På de således frigivne arealer opførtes de store pakhuse »Vestindisk pakhus«, de såkaldt »Gule og Blå« pakhuse, samt »Kielerpakhus«.

Øst for Langøen påbegyndtes i 1788 en opfyldning kaldet »Mudderøen«. Vest for Langøen blev anlagt en stenkiste og en ny ø »Ankerøen«. Begge til erstatning for øerne, som blev »opslugt« da Nyholm blev udvidet mod syd. På den nye Ankerø opførtes i 1788 et hus til ankerstokke.

Både til udvidelse af Nyholm, som til opfyldning af »Mudderøen«, der sammen med Langøen skulle blive til Frederiksholm, var der materiale nok i det stadig tilmudrede sejlløb.

Ikke mindst i flådens leje »Hukken«, hvor skibene, efter helhedsplanen af 1740 vendte bredsiden til havnestrømmen.

Til opfyldningsarbejderne blev anvendt en ny hestetrukken »Søbakke« (muddermaskine). Den var konstrueret af fabriksmester Henrik Gerner, og viste sig at være meget effektiv.

I 1787 blev det iøvrigt bestemt, at de gamle trampemaskiner, som stadig blev anvendt til opmudring, skulle drives af »Sjovere« i stedet for, som hidtil, af slaver (tugthusfanger).

Kortet viser også »Pramlaugets« ø, som vel intet havde at gøre med Holmen andet end, at den senere blev en del af Arsenaløen.

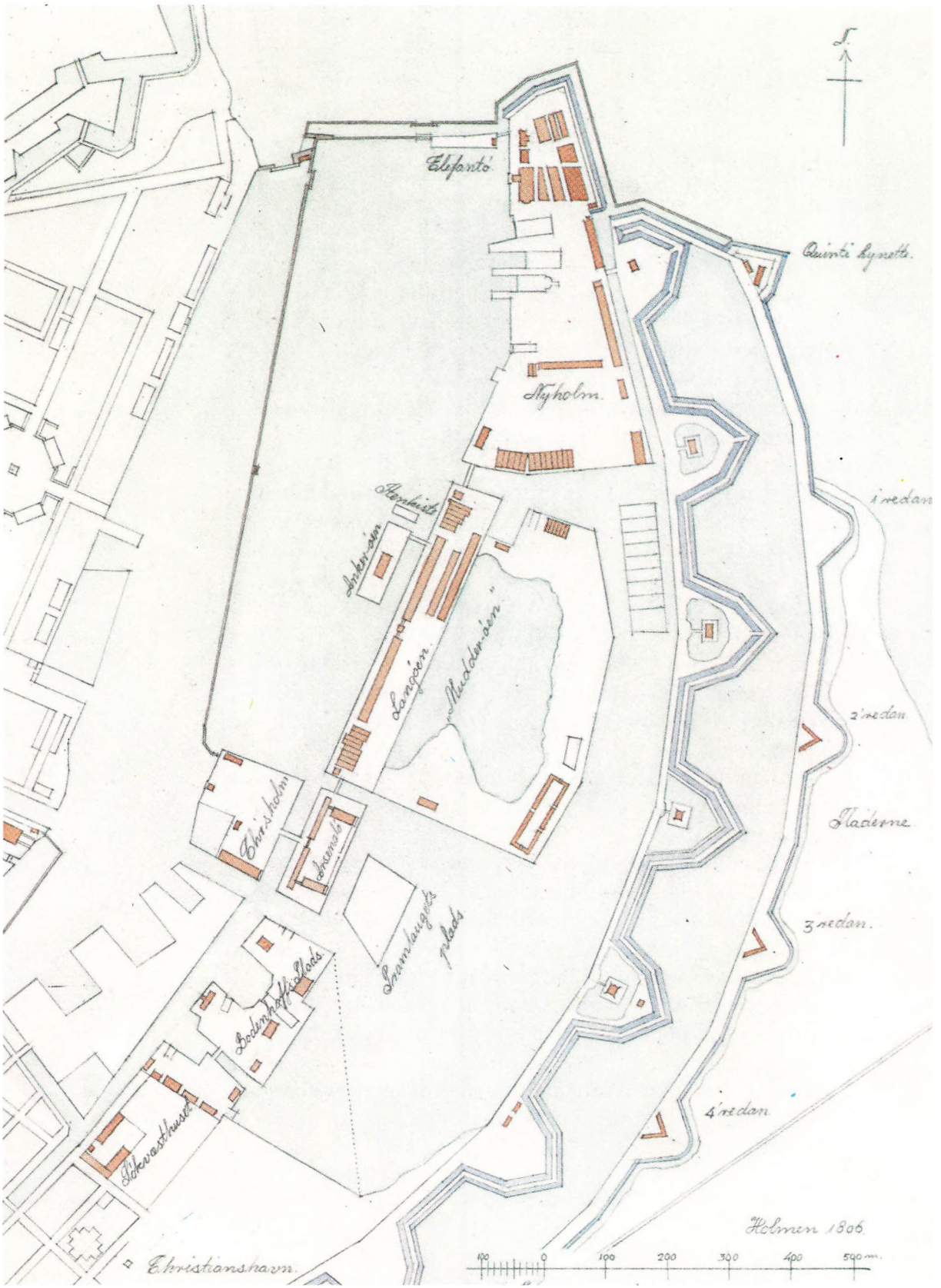

Kortskitse, Holmen år 1806, tegnet af E. Dahl.

Endelig ses redanerne (Lunetter), som i 1780-83 blev anlagt på enveloppen og forsynet med krudthuse. Årsagen var, at landetatens krudttårn ved Østerport var eksploderet i 1779, og havde forvoldt store skader på Nyboder. Intet krudt måtte herefter opbevares inden for Københavns volde i fredstiden.

I en instruktion fra 1776 siges det bl.a.: »Forbydes tillige alle og enhver paa det skarpeste og alvorligste, hvad enten de ere ved Krudets Behandling eller dets Transport, enten af Fortredelighed under Arbejdet, og endnu langt mindre af Letsindighed, at lade udgaae af deres Mund nogen Eder og Bander, eller nogen letsindig eller liderlig Snak, hvorved den Allerhøiestes Navn bliver vanæret og fortørnet«.

På arsenaløen blev endelig de to tværfløje opført i 1771. Der blev foretaget nogle forandringer i fasaderne mod gården, ligesom fløjenes placering i forhold til hovedbygningerne blev ændret fra det oprindelige projekt. En mur mod øst dannede det gårdrum, som kaldes »Kuglegården«. Af de mange »Kuglesenge« som har dækket »Kuglegården«, er der blot et par tilbage.

På Christiansholm blev samtidig opført en artilleriskole, også efter Philip de Langes tidligere tegning, dog noget revideret.

Takkelagehusene på Langøen blev i 1784-88 forlænget med en trediedel hver. På kortet fra 1806 angives to bygninger øst for nordre takkelagehus, at være plankeskærme.

I 1795 udbrød den anden store brand i København. Den opstod i et trælager (Dehlehauge) på Gammelholm.

Branden ødelagde så store dele af Gammelholm, at mange af virksomhederne måtte flyttes derfra. Det ser dog ikke ud til, at man har tænkt på helt at flytte over til de nye holme. Dog, trælageret blev flyttet over til Mudderøens østlige hjørne. Det bestod af en opslagsplads omgivet af træskure med tegltage. Nordlige tvær-

fløj (kuglegård Nord) blev opført i 1771, til rappertværksted, og blev i 1866 indrettet til »Proviant-, Fadeværks- og Ølmagasin«.

I 1871 fandt den første slagtning af stude sted i magasinets underrum, og kødet lagdes ned i store saltkar, som var overflyttet fra Proviantgården på Slotsholmen. Disse saltkar der er gravet ned i blåler, kan ses endnu i dag. I 1887 opførtes et særligt slagtehus, som endnu eksisterer.

I Kuglegården ses den lille kontorbygning fra 1889. Tanken er med tiden at fjerne denne og slagtehuset og dermed bringe Kuglegården tilbage til den oprindelige skikkelse.

Til opbevaring af store slæderapperter blev »Bohlendachuset« i 1801 opført på sydsiden af Mudderøen. Det interessante ved bygningen er dets buede spærfag. Disse, der er sammensat af planker (Bohlen), kan overdække et rum i frit spænd. Konstruktionen stammer fra renaissancen, hvor den franske arkitekt Philibert de l' Orme i 1578 gav en beskivelse af den. Desværre er Bohlendachuset i tidens løb forsynet med vinduer, ligesom en indskudt etage har medført nogle forstærkninger, der gør det vanskeligt at se konstruktionen i dens oprindelige form.

Hverken i krigen 1801 eller 1807 led bygninger og anlæg på Holmen større skade. Værre var det med tabet af flåden, den skulle erstattes, men på grund af den økonomiske situation, måtte man nøjes med at udvide flotillen af rofartøjer bestykket med kanoner.

Til disse kanonbåde opførtes på nordsiden af Mudderøen en række sammenbyggede, tejlhængte skure, der havde gavlene mod vandet.

Lige over for, på Nyholms sydside, var allerede i 1794 opført 13 skure til »Skjerbåde«. Disse skure har været af samme type, som kanonbådsskurene.

På Nyholms sydøstlige hjørne opførtes i 1793 en sav-

mølle. Nord for denne er der indtegnet en bygning på kortene fra 1794-1832 med betegnelsen: »Deffent-huus«. Derudover findes ingen oplysninger.

På kort fra 1836 har det skiftet anvendelse for at forsvinde helt fra kortet af 1852.

På Nyholms nordøstlige del opførtes i 1798-1803 en del »Tømmerskierme« til opbevaring af det egetømmer der, som tidligere nævnt, måtte flyttes fra pladserne ved toldboden.

I spanteloftsbygningen, hvor der blandt andet blev holdt forelæsninger over skibsbygningskunst, var pladsen blevet for trang. Det blev derfor foreslået, at kontorer for ekvipagemesteren og Nyholms forvaltere blev opført i 1801 ved takkelagebygningens nordlige gavl.

Arkitekten B. Mogens opførte dermed Holmens eneste empirebygning. Det arkitektonisk heldige ved sammenbygningen med takkelagebygningen kan diskuteres.

Et område uden for selve Holmen var Bodenhoffs Plads. I 1766 fik skibsrederen Bodenhoff tilladelse til at opfylde nævnte areal til skibsværft.

Første søsætning fandt sted i 1771. Fra omkring 1807 overtog søetaten pladsen, hvor der blandt andet byggedes kanonchalupper.

Bodenhoffs Plads blev udlejet i 1816, og endelig afhændet i 1832.

Selv om Søkvæsthuset på Christianshavn kun indirekte har tilknytning til Holmen skal det omtales her.

Hovedbygningen blev opført til opfostringshus og havehuset som fattiglænge i 1754-55 med J. C. Conradi som arkitekt. I 1777 overtog søstaten bygningerne for at indrette den til »Quæsthus« (Hospital). Arkitekten Rosenberg forestod de indvendige ændringer af hovedbygningen, og forhøjede fattiglængen med to stokværk. Denne det nuværende havehus, var færdigt i 1779. Den brændte i 1838, men blev straks genopført.

Krudttaarnet i Carls Bastion

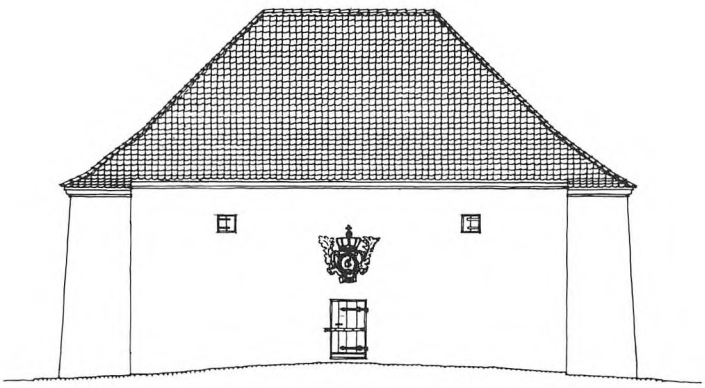

Forside

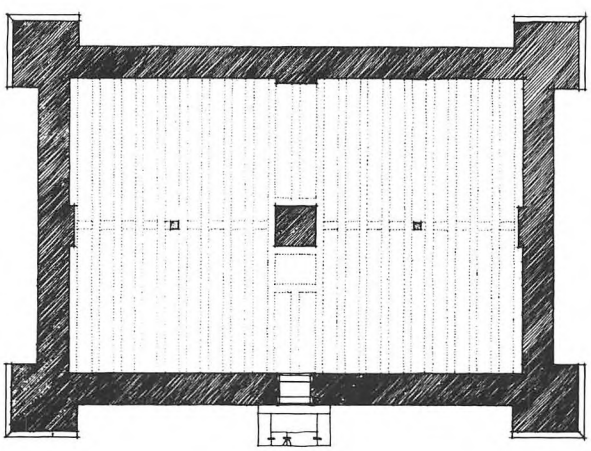

Underetage

1:100 20 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 m

Kunstakademiet 1942
Erik Dahl

Krudttårn i Carls Bastion, tegnet af E. Dahl.

»Quæsthusdirektionen« havde i 1780 erhvervet nabogrunden mod Bådsmandsstræde. Her blev i 1781 opført en ny sygehusbygning tegnet af murermester Schottmann. En tværfløj langs kanalen blev opgivet, hvorimod tværfløjen, der forbinder den nye sygehusbygning og »Fattiglængen«, blev bygget i 1789 med B. Mogens som arkitekt.

Et andet område uden for Holmen var dokken på Christianshavn, den var bygget i 1738-39, og blev solgt til Københavns havnevæsen i 1872. Den nævnes her, fordi den i 1858 blev afløst af dokken på Ankerøen. Øen blev derefter kaldt Dokøen.

Den engelske civilingeniør Alfred Giles forestod bygningen af dokken, som blev bygget i tør grube.

Arbejdet stod på i ca. 26 måneder, og der anvendtes 4.300.000 mursten, 300.000 fliser og 44.000 kbf. huggen granit.

Maskinhuset med pumpeværket, der i sin arkitektur er så umiskendelig engelsk, kan lænse dokken for vand på ca. 6 timer.

Samtidig med bygning af dokken blev øen udvidet til godt den dobbelte størrelse.

Nord for dokken blev opført »Nordre arbejdsbygning«, og mellem Dokøen og Frederiksholm kom en svingbro. Både arbejdsbygningen og broen blev fjernet i 1925. I stedet for broen anlagdes den nuværende plads.

På Frederiksholm forhøjede man i 1858 de to magasinbygninger med en etage. Ejendommeligt er det, at man 120 år efter stadig kan se farveforskel på det oprindelige og det nyere murværk. Mellembygningen blev samtidig fjernet på grund af brøstfældighed.

Hele denne ombygning af magasinbygningen på Frederiksholm var en begyndelse til den endelige overflytning af værftet på Gammelholm. Loven herom var blevet vedtaget den 15. april 1858.

Opmudringsvæsenets gamle bygning på nordsiden

af Frederiksholm blev i 1850 forlænget og indrettet til maskinværksted. Bygningen blev ydermere forlænget i 1862. På Frederiksholms østside opførtes i årene 1814-1837 flere grupper af kanon- og transportbådsskure.

På Christiansborg slots ridebane blev i 1852 afholdt en industriudstilling. Udstillingsbygningen blev i 1854 overført til sydsiden af Frederiksholm og indrettet til saug- og høvleværk (senere snedkerværksted). Bygningen blev revet ned i 1926, da snedkerværkstedet blev flyttet til Dokøen. Fra saug- og høvleværket på Frederiksholm blev i 1858 anlagt en sporvej, der førtes over en ny bro til Nyholm.

På Nyholm var man fortsat med bygning af tømmerskærme i perioden 1829-39.

Bedding nr. 1, den nærmest planbygningen, blev forlænget i 1859. Tårnet på Nyholms hovedvagt blev fornyet i 1827. Bomløbet ved Toldboden blev i 1853 udvidet fra 39,7 m til 56,7 m.

I Hukkens syd-vestlige hjørne er angivet nogle bygninger i en indhegning. Det er badeanstalten »Venedig«.

Den betydeligste opfyldning, som ses på kortet fra 1860, er Arsenaløen. Her opførtes i 1837 nogle bådskure i det nordøstlige hjørne, medens der i 1846-48 blev bygget et laboratorium til søartilleriet på øens sydligste del.

Arsenalets sydlige sidefløj blev i 1856 indrettet til gymnastiksal, medens den nordligste blev rappertværksted.

I øvrigt blev benævnelsen »Orlogsværftet« indført for flådens værfter ved loven af 1856.

Når kortet fra 1860 også omfatter Gammelholmen er det for at give et samlet indtryk af flådens to værftsområder lige inden deres koncentration på Holmen.

Allerede i 1720 havde Judichær beskæftiget sig med tanken, og i tidens løb har adskillige kommissioner og udvalg arbejdet med spørgsmålet om at samle flådens

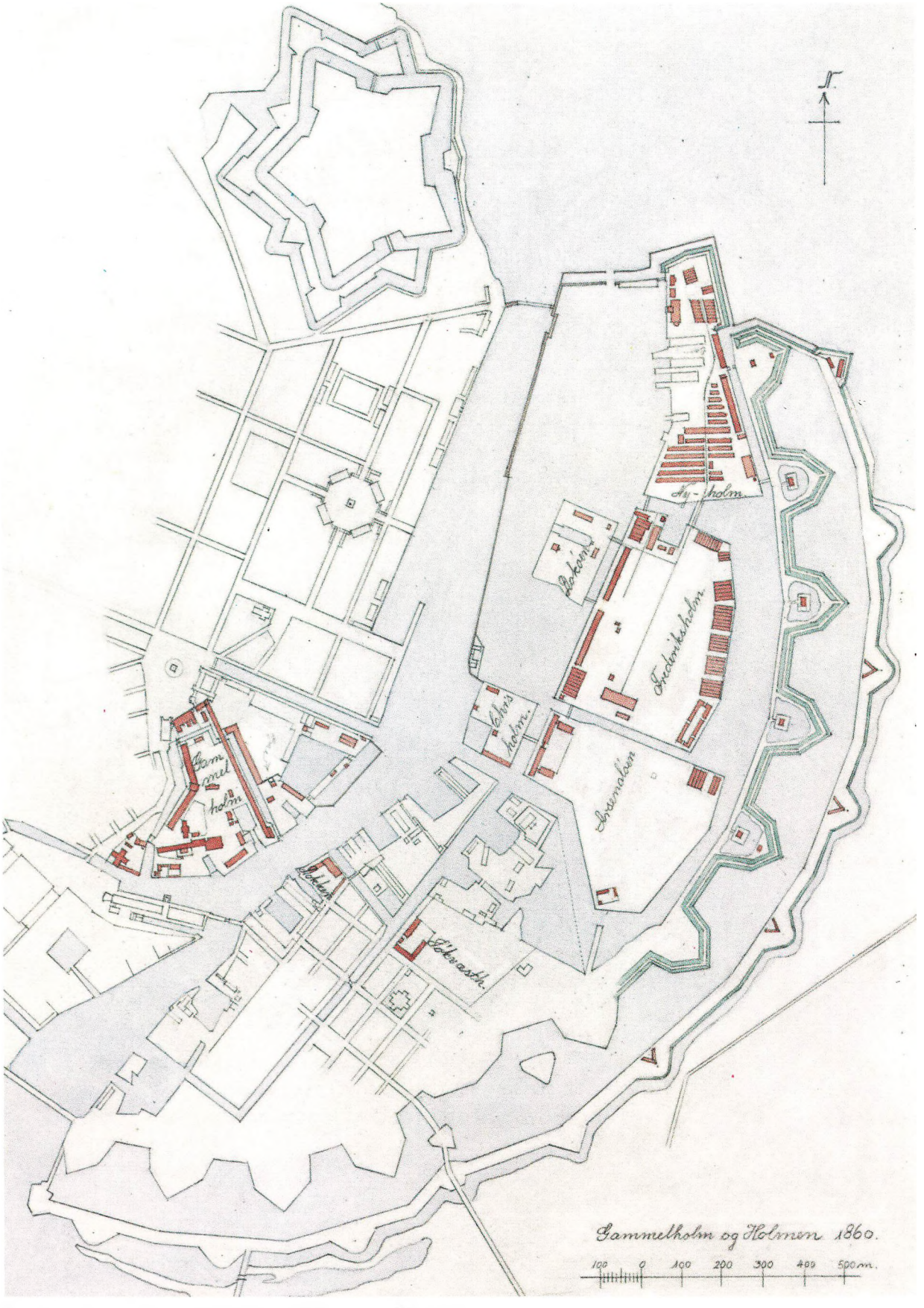

Kortskitse, Gammelholm og Holmen år 1860, tegnet af E. Dahl.

værfter på Holmen. Den første kongelige resolution, der bestemte at værfterne skulle samles, var af 18. juni 1817. Den blev dog ikke sat i værk. Først ved en lov af 15. april 1858 påbegyndtes overflytningen, som var tilendebragt i 1866.

Det var ikke alene spørgsmålet om det meste rationelle for flåden i at rømme Gammelholm, men også fordi København trængte på for at få nye byggegrunde, noget som vel har givet søetaten en fordelagtig pris. Midler til brug ved finansieringen af overflytningen.

Bygning af flådens skibe skulle som hidtil, foregå på Nyholm, medens eftersyn og vedligeholdelse blev henlagt til Dokøen omkring den nye tørdok.

Ekviperingen af flåden skulle ske fra Frederiksholm, hvor magasinbygningerne, som tidligere omtalt, var blevet forhøjet med en etage.

I første halvdel af 1800-tallet begyndte en helt ny epoke i skibsbygning. Det var indførelsen af damp i skibe af jern.

Det sidste, og største, sejllinieskib løb således af stabelen på Nyholm i 1850. Navnet var, ligesom det første i 1692 »Dannebrog«.

Efter en periode med hjuldampskibe kom drivskruen, pansrede træskibe og endelig »Fuldkraftskibet« af jern. Hele denne udvikling førte til bygning af et jernskibsværft i 1865-67.

Bygningen, kaldet »Nyt skibbyggeri« blev opført på Nyholm syd for bedding 3. Den blev udvidet, sidst i 1887.

En ophalerbedding blev anlagt i 1868 på den gamle bedding 4' plads.

Også anden halvdel af 1800-tallet bragte store fornyelser med sig.

På det våbentekniske område kom således søminen, både den passive og den aktive (Torpedoen).

I 1866-67 indledtes »Whitehead forsøgene« med tor-

pedoen (Whitehead var opfinderens navn), og i 1876 opførtes »Whiteheadmagasinet« på den sydøstre del af Nyholm.

Bygningerne blev senere udvidet og blev til »Sømine væsenets værksteder«.

I 1878 oprettedes Søminevæsenet under navnet »Søminekorpset«.

Ledelsen, der først havde haft huse på Quintus, fik i 1887 sit endelige hovedkontor på den sydlige del af Nyholm udfor »Whiteheadmagasinet«. For Søminevæsenet blev der bygget et kabelmagasin på Quintus i 1889-90.

Ligesom de nye våben havde krævet nyt byggeri, blev der til den nye skibstype, torpedobåden, opført 6 skure på Nyholms sydspids. Disse skure bestod af et jernskelet beklædt med bølgeblikplader. Skurene, der opførtes i perioden 1881-90, blev revet ned i 1965.

I mellem Elefanten og Nyholm kom der en ny bro af jern i 1880. Burmeister og Wain, der havde bygget broen, oprettede i øvrigt deres afdeling på Refshaleøen i begyndelsen af 1870'erne.

Københavns Havnevæsen, der ejede øen, måtte i den forbindelse anlægge Refshalevej i 1872. Endelig skal nævnes arrestbygninger, der i 1890 blev opført på Nyholm nordøst for planbygningen.

På Frederiksholm blev, stadig som led i overflytningen, opført en grov- og kleinsmedie i 1862. Det skal her berettes at i smedien på Gammelholm, blev Danmark første dampmaskine sat i gang i november 1790. Skotten Andrew Mitchell havde stået for opstillingen af »Ildmaskinen«. Stedet er i dag, der hvor Ø.K. har sit hovedsæde.

Den nye, store grov- og kleinsmedie på Frederiksholm blev opført langs den vej, som senere skulle blive Holmens hovedfærdselsåre. På modsat side blev der samtidigt bygget et vandkasse- og kabysmagasin, det

senere lanternemagasin. Begge disse bygninger blev opført med Meldahl, som arkitekt. Vinkelret på hovedvejen og midt på Frederiksholm anlagdes elmealeen.

Nord for denne og vest for hovedvejen kom i 1863 »Nordre kontorbygning« til brug for orlogsværftets chef og kontorer. Pælebukkerværkstedet fik et tømrerværksted med materialegård også nord for elmealeen men øst for hovedvejen.

Stedet kom i 1880 til at huse »Orlogsværftets Bygningsvæsen«.

Bygningen, hvori der også var marketenderi, blev i 1895 udvidet med en tilbygning vinkelret på den nordlige del. I 1860'erne blev der opført flere skruekanonbåds- og transportbådskure på Frederiksholm. I den forbindelse gøres det gamle trælager (Delehauge) mindre og der indrettes »Magasin for kasseret gods« i 1862.

Langs kanalen på Frederiksholms sydside opførtes det 121 m lange bådeværft i 1866.

Ved overflytningen af bådeværftet var Gammelholm endelig rømmet af flåden og den sidste del af dette gamle værft blev afleveret til Finansministeriet i juli 1866.

I 1868 opførtes »Magasin for brandfarlige sager« på Frederiksholm langs østsiden af hovedvejen, og i 1880 kom et skomager- og sprøjteslangeværksted ved nordre takkelagebygnings nordgavl.

Nordre kontorbygning, der som tidligere nævnt var opført i 1863, kunne efterhånden ikke rumme administrationen. Der blev derfor opført en ny kontorbygning i 1883.

Den kom til at ligge vis à vis den ældre bygning og er i dag orlogsværftets administrationsbygning kaldet »Søndre kontorbygning«. I 1895 blev bygningen udvidet med en fløj langs med takkelagebygningen.

Den nye skibstype krævede specielle værksteder. Derfor blev kobbersmedien i 1884 opført lige nord for vandkasse- og kabysmagasinet, og den meget store kedel-

smedie i 1886 kom til at ligge lige nord for grov- og kleinsmedien, med gavlen mod hovedvejen.

Beklædningen fik sit eget magasin i 1889. »Beklædningsmagasinet« ligger vest for hovedvejen lige overfor »Magasinet for brandfarlige sager«.

Nord for beklædningsmagasinet blev der i 1893 opført en bygning til modelsamlingen.

Bygningen, der står i røde mursten, er tegnet af arkitekt R.V. Rue og bekostet af Carlsbergfondet.

Syd for elmealeen og øst for hovedvejen opførtes eksercer- og gymnastikhuset i 1892.

Nord for bådeværftet og parallelt med dette blev i 1900 opført et stort magasin af træ. Dette »Teatermagasinet« blev revet ned i 1948.

På hver side af hovedvejen, lige nord for saug- og høvleværket, ses en bebyggelse. Et kort fra 1896 angiver at det var bødkerværksted- og lager.

Dokøen var, med tørdokken som midtpunkt, stedet for eftersyn af flådens skibe.

I den tidligere omtalte »Nordre Arbejdsbygning« havde således »Flådens Vedligeholdelse« sine værksteder.

I 1863 blev der bygget et panserværksted syd for tørdokken.

Bygningerne, der var af træ, brændte i 1886. I stedet opførtes »Søndre Arbejdsbygning«. (Det nuværende snedkerværksted).

På Arsenaløen nordøst for laboratoriet opførtes i 1893 en bygning til patronering. Den blev senere anvendt til fremstilling af skydeskiver og kaldes »Papirstuer«.

Ved laboratoriet blev der bygget en toetagers bygning til kontorer og laboratorier. Der blev opført en folkerumsbygning mellem den »Gule længe« og krudttårnet.

På (den dækkede vej) mellem 2. og 3. redan blev opført et krudthus i 1894. Marketenderiet i materialgården blev i 1895 udvidet med en fløj, køkken og bageri.

Der blev i 1894–1895 udfor nordre arsenalbygning, bygget en 80 m lang anlægsbro, langs med kajen.

På Arsenaløens nordlige side opførtes et petroleumslager, der bestod af to lave bygninger. På den vestlige bygning blev taget hævet i 1965 og bygningen blev indrettet til lager for gasflasker.

På et kort fra 1896 er vist et lille grundmuret hus (kontor) på Frederiksholm beliggende vest for bådeskurenes 7. og 8. afd. I huset har der været indrettet et køkken til betjening af 3 sygebarakker, som ses på kort fra perioden 1900-1919. Alle de nævnte bygninger er fjernet omkring 1940.

»Arbejdshus nr. 16« på Nyholm vest for gl. vestre takkelagehus blev fjernet i 1897, på grunden opførtes en bindingsværksbygning som i dag er dykkerskole.

I 1899 blev der på den vestlige side af Dokøen opført et kulskur som kaldes »Paraplyen«.

I 1952 blev der indrettet depot i en del af bygningen til telemateriel.

På et kort i tidsrummet 1878-1896 er vist et tømmerskur syd for den nordlige tværvej og udfor bådeskurenes 3. afdeling. Se iøvrigt under 1952.

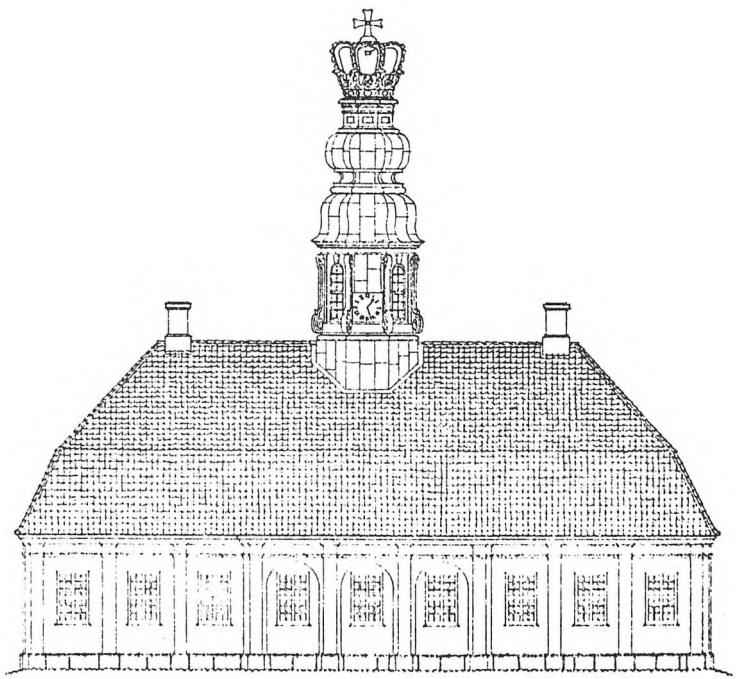

Nyholms Hovedvagt, også kaldet »Bygningen under Kronen« opført 1745.

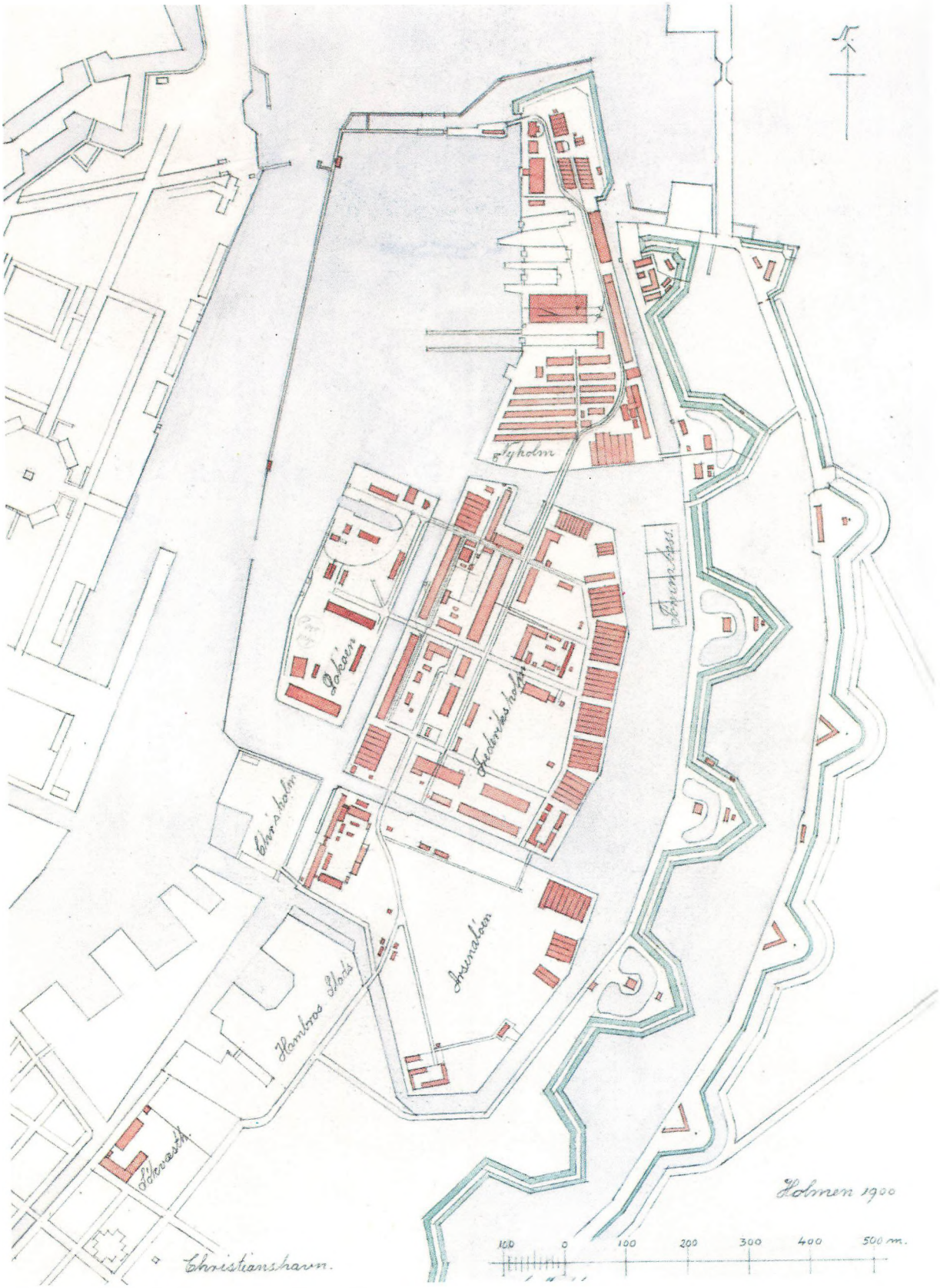

Kortskitse, Holmen år 1900, tegnet af E. Dahl.

1900-1980

I de sidste 200 år har man anvendt de samme bygninger på Holmen ved stadig at ændre dem til de formål, de skiftende tider har krævet.
Da NATO var blevet oprettet, foretog general Eisenhower som øverste chef en inspektion i medlemslandene, og da han var i Danmark, kom han også ud på Holmen. Her skal generalen have udtalt:

»Aldrig har jeg set så mange gamle bygninger på et så lille sted«.

Perioden 1900-1940.

1900 Frederiksholm: Tilbrug for Kompasvæsenet opføres »Tvillinghuset« vest for søndre masteskure. (Hvepsen)
1900 Nyholm: Kongebroen til voldområdet blev ombygget.
1901 Frederiksholm: Nord for bådeværftet byggedes Det kgl. Teaters kulissemargasin det blev senere udvidet flere gange.
1901 Dokøen: I vaskehuset blev indrettet et kemisk laboratorium.
1901-03: Jernbanesporene blev lagt om.
1903 Dokøen: Den vestlige halvdel af kanonhuset blev fjernet.
1904 Nyholm og Frederiksholm: Der blev foretaget en ombygning af broen mellem disse to øer.
1905 Frederiksholm: Galionsfigurene »Thor« og »Slesvig« blev opstillet ved indgangen til modelsamlingens bygning. »Dronning Maria« blev opstillet foran søndre magasins nordlige gavl.
1906 Arsenaløen: Ved proviantmagasinet opførtes hejsetårne.
1906 Arsenaløen: Det åbne skur, som i 1886 bleb opført nord for proviantmagasinet, blev lukket.
1907 Voldområdet: For minebådenes sikrere anbringelse på ydersiden af volden, foretoges en gennemskæring af kurtinen syd for Quintus. Vejen blev ført over en klapbro »Kurtinebroen«.
1909 Nyholm: På anlægsbroen langs Sixtus batteri blev opstillet et hus af træ til ophold for bådsmandskabet.
1909 Søværnets Bygningsvæsen blev oprettet som selvstændig virksomhed ved lov af 30. sept.
1909 Frederiksholm: På pladsen mellem »Magasin for brandfarlige Sager«og bådeskurenes 1'og 8' afdeling blev opført en radiostation.

Radioen som var taget i brug 1905, åbnedes for offentlig kommunikation i 1909. Fra 1911 med fuld døgntjensete. Stationen blev udvidet i 1914. Til radiomast var anvendt underste del af stormasten fra fregatten »Fyn«.

Bygningen anvendes nu af gymnastikinspektionen.

1909 Frederiksholm: Søndre mastehus, samt en del af søndre masteskure, indrettedes til vagervæsenet.

1909 Arsenaløen: Nordre arsenalbygning blev overtaget af Fyr- og Vagervæsenet til magasin.

1909 Arsenaløen: Værfsbroen blev erstattet med en dæmning.

1909 Voldområdet: På Refshalevej blev der opført en opsynsmandsbolig syd for Carl Bastion. Huset kaldes»Erdkehlhuset«.

1910 Nyholm: Søværnets kaserne, som var ved Sixtus vold, blev taget i brug den 20. juli. På samme tid blev der bygget en administrations- og officcersbygning vest for kasernens nordre fløj. Syd for kasernen blev der opført en bygning som indeholdt en fyrplads samt et bageri. I 1935 blev bageriet nedlagt og bygningerne indrettet til infirmeri.

1910 Frederiksholm: I maskinværkstedets maskinhus etableredes en el-central for Orlogsværftet.

1911 Dokøen: Tørdokken blev forlænget med 10.25 m.

1903-19 frederiksholm: På et kort fra denne tid er vist 3 sygetelte (Barakker) vest for bådeskurenes 7. og 8. afdeling og nord for et lille kontorhus fra 1896. I dette hus har der været indrettet et køkken, som vel har betjent sygebarakkerne. Disse fire bygninger er blevet fjernet omkring 1940.

1911 Flyvebådsstationen: En losseplads syd for Quinti-Lynette blev indhegnet og der opfyldtes 12000 m² til plads for flyvebåde.

1912 Flyvebådsstationen: Den første hanger (A) samt en værksteds barak blev opstillet. Begge bygninger havde stået på Christianshavns fælled.

1911-15 Nyholm: På den sydvestlige del blev der bygget et torpedomagasin med torpedokamre. Fra kajen udenfor bygningerne blev der anlagt 3 anløbsbroer for torpedobåde.

1912 Frederiksholm: Galionsfiguren »Niels Juel« blev opstillet ved nordre Magasinbygnings søndre gavl.

1912 Quintus: Kabelværkstedet i bastionen blev udvidet mod syd.

1913 Elektrisk lys installeres i alle værksteder og magasiner.

1913 Den første motorsprøjte blev anskaffet. Dampsprøjten fra 1880 blev udrangeret i 1915.

1913 Nyholm: Dobbelttaget på planbygningen blev fjernet og erstat-

tet med et hævet bræddetag. Bygningen blev indrettet til magasin for 500 tons kul. I den nordlige del er indrettet lokaler for maskinbesætninger. Planbygningen er nu indrettet med skydebaner for håndvåben.

1914 Arsenaløen: Der blev anlagt fodboldbaner øst for hovedvejen.

1915 Christianshavn: I Prinsessegade opførtes marinehospital. Det blev nedlagt omkring 1940. Det er nu kommuneskole.

1915-16 Flyvebådsstationen: Hangarerne B, C, D og E blev opført, og en bro blev anlagt til udsætning af flyvebåde.

1916 Voldområdet: På kurtinen ved Qiuntus bastion opførtes et kabelmagasin ombygget i 1941.

1916 Charlotte Amalie bastion: Der blev opført et patronmagasin.

1916 Voldområdet: I kurtinen nord for Frederiks bastion blev bygget et minemagasin.

1916 Nyholm: Nord for torpedomagasinet opførtes en undervandsdepotbygning.

1916 Arsenaløen: På den sydlige del af artilleriværkstedet tagetage blev opført et afstandsmålertårn. Det blev fjernet i 1969.

1916 Vejbelysning: Al gasbelysning på vejene blev ændret til elektrisk lys.

1916 Arsenaløen: Nord for petroleumslageret opførtes et magasin til Fyr- og Vagervæsenet. Bygningen, der har et tøndehvælvet betontag, kaldes »Duisborg«.

1917 Arsenaløen: På den nordlige side opførtes 5 beholdere. 1 vest og 4 øst for Fyr- og Vagervæsenets petroleumslager. De 4 østlige er fjernet i 1930'erne.

1917 Arsenaløen: Vest for hovedvejen opførtes »Kemisk Laboratorium« senere kaldt »Søværnets Prøveanstalt«. I 1969 blev bygningerne indrettet til »Søværnets Materialkommando«.

1917 Frederiksholm: Til brug under epidemier opførtes en tilbygning til gymnastikhusets østlige gavl.

1917 Flyvebådsstationen: Hangar F blev opført og et slæbested anlagt. Dette fjernedes i 30'erne.

1918 Voldområdet: Værftets begrænsning ved kongebrovagten, flyttede ca. 60 m. mod syd.

1918 Frederiksholm: På arealet efter nordre mastekran opførtes nyt maskinværksted.

1918 Frederiksholm: Den sydligste trediedel af taget på den store smedie brændte. Det blev genopført i 1919. Kleinsmedien, som havde været indrettet i tagetagen, blev ikke genetableret. Den fik sin egen bygning i 1920.

1918 Frederiksholm: Øst for kobbersmedien blev der bygget en støberibygning.

1918 Frederiksholm: Ved søndre kontorbygning blev den vestlige fløj forlænget.

1918 Frederiksholm: Øst for søndre magasinbygning etableredes en brovagt med hus.

1918 Frederiksholm: Nord for bådeværftets vestlige del opførtes et monteringsværksted til bygning af flyvebåde.

1918 Flyvebådsstationen: Der blev opført 2 mandskabsbarakker nordvest for hanger B.

1919 Flyvebådsstationen: Ved gavlen af hangar C byggedes et hus til brevduer. Hangar G og en ny barak blev opført. En ældre mandskabsbarak blev forlænget.

1919 Frederiksholm: Øst for lanternemagasinet opførtes et modelsnedkerværksted. I 1957 blev bygningen indrettet til ????.

1919 Frederiksholm: Nordre kontorbygning blev udvidet med en tilbygning mod vest.

1919 Frederiksholm: På kort fra den tid et petroleumsskur syd for idrætspladsen bruges i dag af motorværkstedet.

1919 Arsenaløen: Nord for artilleriværkstedet blev der opført en værkstedsbygning af træ til lys- og fløjtetønder.

1919 Arsenaløen: På kort fra dette år vist et halvt udført F ????.

1920 Frederiksholm: Syd for lanternemagasinet opførtes et kleinsmedeværksted.

1920 Frederiksholm: Ved gymnastikhuset blev der anlagt en idrætsplads.

1920 Arsenaløen: Værftsbrovagtens bygninger blev udvidede ved tilbygning.

1921 Arsenaløen: I arsenalets sydlige sidefløj blev der indrettet et museum.

1921 Frederiksholm: Gefionsfiguren »Danneborg« blev opstillet syd for kleinsmedeværkstedet.

1921 Flyvebådsstationen: Hangar H blev opført. Der opførtes en skolebarak og et kogehus.

1921 Flyvebådsstationen: Der opførtes en grundmuret toiletbygning vest for hangar D.

1922 Frederiks bastion: Et hus til sortkrudt blev udvidet. Huset ligger på ydersiden af volden.

1923 Bommens vagt: 1. november ophørte brugen af svingbroen og løbet blev udvidet.

1924 Orlogsværftets sammendragning: Efter lov af 29. marts skulle

Orlogsværftets virksomheder på Nyholm flyttes til Dokøen og Frederiksholm.

1924-40 Enveloppen (Den Dækkede Vej): Der opførtes en del mindre huse og skure mellem 1. og 2. redan.

1925 Dokøen: Nordre arbejdsbygning nord for tørdokken blev revet ned.

1926 Arsenaløen: Arsenalets søndre sidefløj blev indrettet til kontorer for Søartilleriet. Indtil da havde Søartilleriet haft til huse i ankerstokhuset på Dokøen.

1926 Nyholm: Den 3. juni blev det sidste skib »Dryaden« søsat fra Nyholm.

1926 Charlotte Amalie bastion: Vest for krudthuset opførtes en barak til fremmede miner. Barakken er fjernet senere.

1926 Frederiksholm og Dokøen: Broen mellem disse øer blev erstattet med et opfyldt areal.

1926 Dokøen: Den vestlige af kanonhuset fjernedes.

1926 Frederiksholm: Det gamle snedkerværksted blev revet ned.

1926-27 Dokøen: Nord for tørdokken blev der anlagt to beddinger med højbaner. Nordsiden af øen blev anlagt som udrustningskaj. Syd for søndre arbejdsbygning, som blev ombygget til snedkerværksted, opførtes et træoplag med savværk og et tømrer værksted. Ankerstokhuset blev revet ned og på grunden blev anlagt et pladelager med kranskinner. Det tidligere postillerværksted for den vestlige ende af tværvejen blev indrettet til malerværksted. Øst for tørdokken blev der bygget et værktøjsmagasin.

1927 Frederiksholm: I nordre magasinbygning blev der indrettet omklædnings- og vaskerum.

1927 Arsenaløen: På »Halv tolv« opførtes et tågebøjemagasin.

1928 Flyvebådsstationen: På den sydlige del af arealet opførtes et autoværksted. Værkstedet benyttes nu af »MOBA«.

1930rne Flyvebådsstationen eller luftmarinestationen, som den den kaldes på kort fra 1930rne: Hangar F og en bro fra 1917 blev fjernet.

1930 Arsenaløen: Hovedvejen rettes ud og føres over en ny bro til Frederiksholm. Den gamle bro, der lå vestligere blev fjernet.

1929-31 Nyholm: Beddingerne 1, 2 og 3 blev fjernet. Nyt bolværk blev slået uden om slagbeddingerne. Det nye areal kaldes »Bradbænken«.

1931 Lufmarinestationen: Der blev opført en radiostation.

1932 Luftmarinestationen: Øst for autoværkstedet blev der opført en garagebygning. Bygningen bruges nu af »MOBA«.

1932 Frederiksholm: Mellem nordre magasinbygning opførtes en marketenderibygning til 800 mand.

1933 Nyholm: »Nyt skibbyggeri« blev revet ned. Brandsprøjtehuset syd for planbygningen, samt et øst herfor liggende arbejdsskur, må formodes nedrevet på samme tid.

1933 Frederiksholm: Ved marketenderiet opførtes cykelskure.

1935 Arsenaløen: Nordvest for laboratoriets kontorbygnig opførtes et skur til patronkasser.

ca. 1935: Erstattes Kongebroen med en dæmning.

1935 Arsenaløen: Syd for værftet opførtes nogle barakker til idræt.

1936 Arsenaløen: Søartilleriets værksteder blev forlænget med en tilbygning mod nord.

1937 Dokøen: Den trebenede kran blev fjernet. Den var opført i 1868.

1938 Elefanten: Efter fjernelse af et tidligere vaskehus blev der opført en bygning på den østlige del af øen. I den vestlige del findes lokaler for vagten, medens der i den øvrige del er vaskehus. Oprindeligt til brug for besætningen ombord på kaserneskibet »Fyn«.

1938 Elefanten og Nyholm: Broen blev fjernet og øerne gjort landfast.

1938 Nyholm: Ophalerbeddingen nord for gamle vestre takkelagebygning blev fjernet. Af broerne udfor kaldes den nordlige for »Heklasbroen« medens den sydlige kaldes ubådsbroen.

1938 Nyholm: Syd for gl. vestre takkelagebygnings vestre del opførtes et garageanlæg.

1938 Charlotte Amalie bastion: Der blev opført en ny vagtbygning syd for bastionen. Bygningen blev udvidet i 1942.

1938 Voldområdet: Minemagasinet i kurtinen mellem Charlotte Amalie og Frederiks bastioner, opført i 1916, fik en tilbygning mod syd der indeholder værksted, omklædnings- og opholdslokaler.

1938 Frederiksholm: Med forbindelse til bygningsvæsnets kontorlokale og en tegnestuebarak. Den blev fjernet efter overflytning til S.V.B.s nye kontor.

1938-40 Arsenaløen: Artilleriværkstedet blev udvidet med de gamle værksteder. Samtidig opførtes en mur om gården mod syd og øst.

1939 Nyholm: Syd for Søværnets kaserne opførtes en garagebygning.

1939 Nyholm: På bradbænken blev der opstillet et kajskur.

1939 Nyholm: Søofficersskolen blev opført på de tidligere beddingers plads. Skolen blev ombygget i 1970-71 indvendig. Vinduer udskiftet i 75-7 Ved skibsbygningsværkstedets sydvestlige hjørne opførtes et jernlager.

1939 Dokøen: Der blev opført et hus til vagten.
1939 Frederiksholm: Nordøst for marketenderiet opførtes et skur til motorcykler.
1939 Frederiksholm: Monteringsværkstedet for flyvebåde blev udvidet mod vest med et værksted til forskellige typer flyvemaskiner. I 1940 ophørte al fremstilling af fly. Værkstederne bruges nu til eftersyn af motorer fra motortorpedobåde.
1939 Arsenaløen: På arealet »Halv tolv« blev opført et magasin til tågeflasker.
1939 Luftmarinestationen: Nord for hangar H blev bygget en kaserne.
1940 Luftmarinestationen: Den tyske Værnemagt opførte fire barakker sydøst for ovennævnte kaserne. Heraf en langs Refshalen og tre sydøst for kasernen. I forbindelse med udvidelsen af kasernen, blev de to barakker fjernet i 1953. Den langs Refshalen i midten af 1960rne. Den sydøstligste i 1980rne under navnet »Thor«.
1940 Nyholm: Øst for torpedomagasinet opførtes et torpedoværksted og en bygning med folkelokaler.
1940 Dokøen: Ved kulskurene blev bygget et hus med omklædningslokaler samt et kontor for kulformanden.
1940 Frederiksholm: Søndre kontorbygning blev udvidet med en fløj fra østlige gavl og mod syd.
1940 Frederiksholm: Syd for beklædningsmagasinet opførtes et gasbeskyttelsesmagasin. I 1953 blev tagbygningen ændret og i 1959 blev en brandtrappe ført op langs den nordlige gavl. I 1964 blev bygningen indrettet til kontor for Flådestation Københavns Forsyningsafdeling.
1940 Arsenaløen: Langs den nordøstlige side af laboratoriets gård opførtes et granathylstermagasin.
1940 Arsenaløen: For at øge bredden af indkørslen i værftbrovagten, blev de fremspringende kolonnader fjernet.

Perioden 1941-1980.

1941 Nyholm: 3 plankeskure syd for gl. vestre takkelagebygning Øst fjernet.
1941 Frederiksholm: Øst for nordre magasinbygning blev skomager- og sprøjteslangeværkstedet, samt et jernlager fjernet.
1941 Frederiksholm: Øst for nordre magasinbygning opførtes centralomklædningslokalerne.

1941 Fredriksholm: Vest for den nordlige del af grovmedien opførtes et el- og instrumentværksted.

1941 Frederiksholm: Midt i bygningsvæsenets område blev der opført en bygning med kontorer og tegnestuer. I 1978 blev bygningerne overdraget FIS.

1941 Arsenaløen: På det østlige område »Halv tolv«, blev opført omkring 30 små træhuse, alle omgivet af volde. De anvendes bl.a. ved fremstilling af redningsraketter.

1941 Arsenaløen: Langs den nordligste side af laboratoriets gård opførtes et granatmagasin.

1942 Nyholm: Syd for søværnets kaserne opførtes et infermeri, der i 1976-77 blev moderniseret.

1942 Voldområdet: Kongebrovagten blev udvidet.

1942 Arsenaløen: Øst for petroleumslagetret af øen blev bygget et magasin, som indeholdt 12 oliebeholdre. Bygningen der kaldtes, »Nyt brandfrit magasin«, blev i 1978 tømt for beholdere og indrettet til »Opvarmet depot«.

1942 Quintus: Der opførtes et vagthus ved indgangen fra Refshalevaj. Vagten er senere nedlagt.

1942 Luftmarinestationen: Efter et krav fra de tyske besættelses tropper opførtes to sidebygninger til hangar H.

1943 Nyholm: Spanteloftsbygningen blev indrettet med skolelokaler og kontorer på 1. sal og minebådskamre i underetagen. Facaden mod øst blev rastureret og fik omtrent sit oprindelige udseende, som den havde i 1973.

1943 Nyholm: Efter tysk besættelse af Holmen i august '43 opførtes to skydestillinger; en syd for nordre hovedvagt og en ved Nyboder.

1943 Frederiksholm: I mellem centralomklædningsbygningen og el- og instumrntværkstedet opførtes et cykelskur.

1943 Dokøen: Der opførtes en toiletbygning mellem beddingerne.

1943 Dokøen: Et gammelt hus for »Kul-losserne« blev revet ned. På samme sted, ved kulskurerne, opførtes en bygning med baderum til kulfolkene.

1944 Nyholm: Efter besættelsen af Holmen opstillede tyskerne 3 murede skydestillinger. En syd for hovedvagten, senere fjernet. En ved KFUM orlogshjem og en ved broen over til Frederiksholm.

1945 Enveloppen (Den Dækkede Vej): I 2. redan blev der opstillet et skur til brug ved henrettelse af krigsforbrydere. Skuret havde form som en garage hvor portene var anbragt på den ene langside. Bagvæggen, den anden langside, bestod af jernbanesveller. Forneden i denne væg var to huller, hvorigennem der kunne

trækkes et tov til fixering af delikventens ben. Foroven i samme væg, sad to træknager til hvilken armene kunne fastgøres. Skuret blev fjernet straks efter den sidste henrettelse.

1946 Voldområdet: På det opfyldte areal nord for Quintus blev opført en magasinbarak.

1946 Frederiksholm: Øst for bygningsvæsnets materialgård blev der opstillet en lagerbarak for vandmesteren.

1946 Frederiksholm: Syd for gasbeskyttelsesmagasinet blev opstillet en barak med skolelokaler for Mathskolen. I 1961 blev barakken overtaget af Søværnets Materialkommando. I dag anvendes barakken af velfærdstjenesten og hjemmeværnet.

Barakken skulle have været opstillet som vagtbarak sammen med en fløj vinkelret på, men tyskernes besættelse af Holmen standsede arbejdet.

1946 Frederiksholm: Det kgl. Teaters kulissemagasin nord for bådeværftet blev revet ned.

1946 Frederiksholm: Til Mathskolen opførtes 5 barakker. 3 af dem på arealet efter det rømmede kulissemagasin og 2 på den nordlige side af vejen. Da Mathskolen i 1952 forlod stedet blev de 3 sydlige barakker fjernet. Af de 2 barakker nord for vejen benyttedes den østlige i nogle år af magasinet for kasseret gods inden den blev fjernet. Den sidste benyttes nu af hjemmeværnet.

1946 Arsenaløen: Øst for bådeskurene 9. afdeling opstilledes en tidligere hangar til depot.

1946 Arsenaløen: 1. sal i arsenalets sydlige sidefløj blev indrettet til kontorer for Søartilleriet.

1947 Arsenaløen: Øst for Søartilleriets værksted blev der opstillet en lagerbarak. Den blev fjernet i 1973.

1947 Dokøen: Vest for vaskeriet blev der opstillet en barak til sortering af vasketøj.

1948 Charlotte Amalie bastion: Øst for krudthuset blev opstillet en svensk barak til fremmede miner. Nord for denne fandtes to barakker for søminer. Alt blev fjernet efter 1950.

1948 Frederiksholm: Øst for Lanternemagasinets sydlige del, opførtes en træbygning i hvilken der blev opstillet en »Portabel«.

1948 Frederiksholm: Vest for bådeskurenes 4. afdeling blev opstillet en barak til reservegods.

1948 Frederiksholm: Syd for motorværkstedet, det tidligere flyvemaskinværksted, blev der opstillet 3 cykelskure.

1948 Arsenaløen: På »Halv tolv« blev opstillet 2 lagerbarakker ved patroneringshusene.

1949 Nyholm: Op til torpedomagasinets sydlige gavl blev der opført et vandrensningsanlæg.

1949 Frederiksholm: Nord for, og parallelt med gymnastiksalens tilbygning, blev der opstillet en barak til en lille gymnastiksal.

1951 Qvinti Lynette: Refshalevejens passage gennem skydemuren blev udvidet fra 4,67 m til 7,52 m.

1951 Quintus: Den 23. november ved 22 tiden eksploderede nogle miner i Søminevæsenets armeringsværksted. Foruden tab af menneskeliv skete der betydelige skader på bygninger og anlæg.

1951 Luftmarinestationen: Navnet blev ændret til »Margretheholm«.

1951 Frederiksholm: Nord for bygningsvæsnets materialskur opførtes en toiletbygning til håndværkerne.

1951 Frederiksholm: Nord for gymnastiksalen opførtes en brandgarage.

1951 Arsenaløen: Gården mellem artilleriværkstedets fløje blev overdækket.

1952 Frederiksholm: 1. november oprettedes »Forsvarets Bygningstjeneste« og »Søværnets Bygningsvæsen« blev til »Søværnets Bygningsdistrikt«.

1952 Frederiksholm: På Bygningsdistriktet område blev der opstillet 2 barakker, til brug for distriktets teknikere. Den nordlige barak kom fra Gniben, medens den sydlige stod i flygtningelejren på Kløvermarken. Fra 1978 benyttes disse barakker af militærpolitiet.

1952 Frederiksholm: Vest for bådeskurenes 5. afdeling blev der opstillet en barak til depot for bygningsdistriktet.

1952 Frederiksholm: Øst for søndre magasins sydlige del opstilledes et skur til brug for intendanturen.
Barakken havde stået, hvor det nye maskinværksted blev bygget vest for bådeskurenes 3. afdeling.

1952 Frederiksholm: Magasin for kasseret gods, den tidligere Dehlehauge, blev revet ned.

1952 Margretheholm: Hangar B, C, D og E blev revet ned.

1952 Margretheholm: I arealets sydligste hjørne opførtes en lagerbygning der består af et jernskelet beklædt med zinkplader.

1953 Den 15. januar overtog Mathskolen kasernebygningen og fra den 1. juli den nye skolefløj som var blevet forbundet med denne med et trappeparti.

1953 Flagmast: hovedrestaureret.

1953 Margretheholm: Vest for autoværkstedet opførte Søværnets kampinformationsskole. Efter en tid som taktikskole, blev bygningen i 1979 indrettet til civilundervisning.

1953 Arsenaløen: For gavlen af laboratoriets kontorbygning blev opstillet et skur til ammunitionskasser.
1952-54 Frederiksholm: Motortorpedobådsværftet blev opført på grunden efter »Magasin for kasseret gods« og Mathskolens barakker. I forbindelse med værftet opførtes en ophalerbedding og en udrustningshal med kajanlæg.
1954 Margretheholm: I forlængelse af gymnastiksalbygningen opførtes en bygning til et nyt fyrrum og omklædningslokaler.
1954 Nyholm: Det nordøstlige hjørne af Sixtus vold blev skåret af efter ønske fra Burmeister og Wain.
1954 Nyholm: Nord for dykkermagasinet opførtes et kompressorhus.
1954 Frederiksholm: Syd for støberiet opførtes et maskinværksted.
1955 Dokøen: Maskinbygningen fra 1870 blev indrettet til malerværksted for Orlogsværftet.
1955 Arsenaløen: Hangaren ved øens nordlige side fik en tilbygning mod nord.
1955 Arsenaløen: I Søartilleriets sydlige sidefløj indrettes loftsetagen til kontorer.
1956 Margretheholm: Søværnets Mathskoles cafeteria blev udvidet. Det blev moderniseret i 1978
1956 Quintus: Der opførtes et kabelmagasin i forbindelse med kabelværkstedet 1890 og tilbygningen fra 1912. I 1980 ændres brugen til ?
1956 Nyholm: Torpedoværkstedet udvides mod øst.
1956 Frederiksholm: Øst for lanternemagasinets sydlige del blev et cykelskur fra 1920 erstattet af et nyt.
1956 Frederiksholm: På taget af bygningsdistriktets kontorbygning blev opstillet en barak, denne, der havde været konduktørkontor ved »Sandagergaard«, blev indrettet til mødelokale.
1957 Quintus: I volden blev bygget et beskyttelsesrum med plads til 100 personer.
1957 Dokøen: Ved kanonhuset opførtes en brandgarage.
1957 Frederiksholm: Ved den nordligste kaj, nord for kobbersmedien, opførtes et akkumulatorværksted.
1957 Frederiksholm: Nord for gymnastikbarakken opførtes en brandgarage.
1958 Elefantøen: Ved den nordlige side af vaskehuset blev der opstillet en signalmast.
1958 Quintus: For Søminevæsenet blev der opført en kontorbygning, patronværksted og en garagebygning. I 1980 indrettedes bygningen til »Teknikskole«.

1958 Nyholm: Nord for spanteloftbygningen opførtes K.F.U.M.s soldaterhjem.

1959 Nyholm: Med en forbindelsesgang til Søminevæsenets gamle kontorbygning opførtes en bygning med kontorer og tegnestuer, samt spiselokale og omklædningsrum for torpedoværkstedets folk.

1959 Arsenaløen: Ved laboratoriet opførtes en garage til en motorsprøjte.

1959 Arsenaløen: I værftsbrovagten opførtes et perronhus.

1959-67 Vejbelysningen: I 2 etaper blev vejbelysningen udbygget.

1960 Quintus: Ved vagten på Refshalevej blev der opført en garage til motorsprøjte.

1960 Margretheholm: Haveriskolen opførtes. Den består af, administrations- og undervisningsbygning, værksteder, depotbygning og brandbygning, brandbassin og pumpehus m.m.

1960 Margretheholm: Der opførtes en garage til en motorsprøjte.

1960 Frederiksholm: Politistationen der i 1942 var opført øst for søndre magasin blev indrettet til besigtigelseslokaler for Flådestationen. Bygningen er fjernet i midten af 1960erne.

1960 Frederiksholm: Der blev opført 2 garager til en motorsprøjter. En nord for kompashuset og en nord for motorværkstedet.

1960 Frederiksholm: På prøveanstalten blev der opstillet en udvendig brandtrappe.

1961 Arsenaløen: Øst for hovedvejen opførtes et kanonværksted med administrationsbygning og garageanlæg.

1961-67 Parkeringsplads ikke udbygget.

1962 Nyholm: Der opførtes en lodestation for undervandsbåde nord for depotbygningen. Denne der var opført til depot for undervandsbåde bruges nu til dykkermagasin.

1963 Arsenaløen: Transformater, nord for lystøndehuset.

1964 Nyholm: En træbygning til ophold for bådsmandsskabet blev fjernet fra anlægsbroen vest for Sixtus vold.

1964 Arsenaløen: Broen mellem Arsenaløen og Christiansholm blev erstattet af en dæmning.

1965 Nyholm: Torpedobådskurene på sydsiden af øen blev revet ned.

1966 Nyholm: Nord for kajskuret opførtes en telefonstation. Denne havde haft til huse i Nyholms hovedvagt.

1967 Voldområdet: Kurtinebroen mellem bastionerne Quintus og Charlotte Amalie blev fjernet og vejen ført over en dæmning.

1967 Søværnets Matrielkommando blev oprettet den 1. december.

1968 Mathskolen omdannet til konstabelskole.

1968 Nyholmbroen: blev udvidet og hovedistandsat.

1968 Dokøen: Vaskeriet med et par småskure blev nedrevet.
1969-73 blev kasernens inkvartering saneret. Cafeteriet blev moderniseret i 2 etaper. 1973 og 1978.
1968-71 Flådens leje: Fornyelse af bomspærring mod Kbh. havn etapevis med plastbomme.
1969 Margretheholm: Øvelsesbygning til haveriskole.
1969 Arsenaløen: Broen til Frederiksholm blev fornyet med et fortov ophængt udvendigt på broens vestlige side.
1970 Arsenaløen: Proviantmagasinet i arsenalets nordlige sidefløj blev rømmet i februar. Kanonstillingen på taget blev fjernet.
1971 Frederiksholm: Nordre kants kontorbygning blev ombygget til kedelsmedie.
1971 Søartilleriet: Blev den 1. februar nedlagt som institution. Den var oprettet i 1738.
1971 Arsenaløen: Søartilleriets værksteder blev indrettet til »Gennemgangslager« for Flådenstationen. I 1980 blev en del af bygningerne indrettet til dykkermagasin.
1972 Voldområdet: »Dækkede vej« med redanerne, samt en del af bastionerne ved Refshalevej blev invaderet af »Christianitter«.
1972 Frederiksholm: Patruljebådskuret i øens nordøstlige hjørne.
1972 Arsenaløen: Skuret nord for det tidligere proviantmagasin blev revet ned.
1972 Arsenaløen: Efter indvendig ombygninger blev søndre arsenalbygning og det tidligere proviantmagasin taget i brug af Søværnets Materielintendantur.
1974 Nyholm: Brugen af arresten ophørte, som sådan, og anvendes nu som depot.
1976 Nyholm: Kajen mellem undervandsbåds og torpedobådsbroerne blev udvidet.
1977 Margretheholm: Et areal syd for hangar H blev afstået til Københavns kommune. Der opførtes en pumpestation.
1977 Dokøen: Den sydlige del af skibsbygningsværkstedet blev lukket.
1977 Quinti Lynette: Civilundervisningen blev flyttet fra bindingsværksbygningen og ind i den tidligere teknikskole på Margretheholm.
1978 Quinti Lynette: Orlogsmuseet flyttede fra Nicolai kirke til bindingsværksbygningen.
1979 Nyholm: Flydebroen til Quintus blev fjernet for at give mere kajplads.
1979 Nyholm: Torpedomagasinet blev indrettet til ???

1979 Frederiksholm: Kleinsmedien indrettes til lærlingeværksted.
1979 Den 15. juni indviedes »Millag«-terminalen.
1979 Arsenaløen: I værftbrovagtens vestlige fløj indrettedes et detektionslokale.

København år 1867, tegnet af franskmanden Noury.

Kortskitse, Holmen år 1980, tegnet af E. Dahl.

Lynettehavnen år 1900.

Efterskrift

Holmen er vel den smukkest tænkelige arbejdsplads. Det føles derfor som et personligt angreb, når folk udefra spørger om, hvornår det hele skal rømmes af søværnet. Utallige er de projekter til anvendelse af Holmen, der gennem årene har været fostret af arkitekt- og byplanstuderende. Men fra anlægningen af Nyholm til den endelige udflytning fra Bremerholm gik 186 år!

Jeg tager det derfor roligt. Holmen vil endnu i mange år være fast forankret.

Erik Dahl.
ARKITEKT M. A. A.

Den gamle afløbsstoppebom fra bedding nr. 1, foto E. Dahl 1977.

Litteraturhenvisninger

Christian Elling:	Holmens Bygningshistorie.
Sten Eiler Rasmussen:	Hele København (sløjfnings-kommissionen Gammelholm).
Hartmann:	Hele København. Et hus i Nyhavn. Gammelholm med ildmaskine.
	Bogen om Orlovsværftet 250 år.
Knud Voss:	Om Eigtved. Hele København.
T.A.Topsøe-Jensen:	Tidsskrift »FØR OG NU«
Lind:	Historisk medd. IV. Vedr. Hukken.

Holmens historie 1680–1980

Bogen er redigeret af Lone Dahl Munkgård efter oplæg af afdøde arkitekt Erik Dahl.

Nogle af arbejdstegningerne er udført som skolearbejde ca. 1941, efter bogen »Holmens Bygningshistorie 1680–1930« af Christian Elling og Viggo Steen Møller.

Bogen er sat med Garamond.
Papir: 130 gr. Multiart silk.
Omslag 250 gr. Multiart Gloss.
Repro-, tryk- og bogbinderarbejde er udført af elever og lærere på Københavns tekniske Skole.

På Københavns tekniske Skole, grafisk afdeling, er vi glade og stolte over, at vi har kunnet medvirke ved fremstilling af bogen »Holmen«, og at vi på denne måde kan bidrage til Holmens historie.

Holmen er under forandring til et hjemsted for uddannelsesinstitutioner og kulturelle aktiviteter.

Lad dette være vort bidrag i anledning af Kulturby 1996.

